

Handleiding Samenwerkend Leren M3 t/m Plus

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk 1: Success for All	5
Hoofdstuk 2: Samenwerkend Leren	6
Wat is het?	6
Wat levert Samenwerkend Leren op?	7
Samenwerkvaardigheden	8
Samenstelling van teams	9
Groepsvorming	9
Werkvormen	10
Veelgestelde vragen	12
Hoofdstuk 3: De rol van de leerkracht	15
Hoe geef ik les?	15
Klassenmanagement	17
Hoofdstuk 4: Materialen	18
Inleiding	18
Materialen ter ondersteuning van het Samenwerkend Leren	18
Materialen voor de leerling	19
Hoofdstuk 5: Implementatie Samenwerkend Leren	20
Inleiding	20
De eerste fase van implementatie	21
De tweede fase van implementatie	22
De derde fase van implementatie	23
Bijlage 1 - Toelichtingen en tips bij de eerste fase van implementatie	25
Bijlage 2 - Toelichtingen en tips bij de tweede fase van implementatie	34
Bijlage 3 - Toelichtingen en tips bij de tweede fase van implementatie	42

Inleiding

Voor u ligt de *handleiding Samenwerkend Leren* van Success for All (SfA). Samenwerkend leren is een belangrijk onderdeel van het taal- leesprogramma van SfA. Deze handleiding biedt ondersteuning bij het inzetten van het samenwerkend leren.

Samenwerkend leren kan worden ingezet in alle groepen en gedurende de hele dag. Als samenwerkend leren schoolbreed wordt ingezet is het belangrijk dat het volledige schoolteam (schoolleiding, leerkrachten, onderwijsassistenten etc.) weet wat samenwerkend leren inhoudt en dat het hele team voor een succesvolle implementatie wil gaan.

In deze handleiding staat allereerst beschreven wat SfA nastreeft (hoofdstuk 1), wat samenwerkend leren is en wat het oplevert (hoofdstuk 2). Vervolgens wordt ingezoomd op de rol van de leerkracht tijdens het samenwerkend leren (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 wordt een overzicht gegeven van de materialen die ingezet kunnen worden ter bevordering van het samenwerkend leren. De handleiding wordt afgesloten met drie implementatielijsten. Aan de hand van deze lijsten kan worden beoordeeld in welke fase de school zich bevindt met betrekking tot de implementatie van het samenwerkend leren (hoofdstuk 5).

We hopen dat deze handleiding op twee manieren gaat helpen:

1. **Duidelijke adviezen voor leerkrachten over hoe zij samenwerkend leren vorm kunnen geven in de groep.**
2. **Duidelijke handvatten voor de directie om de implementatie van het samenwerkend leren door leerkrachten te volgen en te stimuleren.**

N.B. In voorbereiding op de invoering van het volledige SfA taal- en leesprogramma kan een school ervoor kiezen om eerst te werken aan de implementatie van het samenwerkend leren.

Hoofdstuk 1: Success for All

Robert E. Slavin, een toonaangevende Amerikaanse onderzoeker, werd halverwege de jaren 80 van de vorige eeuw gevraagd om de resultaten van al zijn onderzoek naar 'wat werkt in het onderwijs' in de praktijk te brengen op een school in Baltimore. Van een programma voor deze ene school is *Success for All* inmiddels uitgegroeid tot een compleet schoolverbeteringsprogramma waar vele scholen aan meedoen en waarvan al meer dan 2 miljoen kinderen geprofiteerd hebben.

Er is veel onderzoek gedaan waaruit blijkt dat leerlingen die werken met het SfA-programma betere leerresultaten behalen dan leerlingen op andere scholen. SfA hanteert het uitgangspunt dat ieder kind kan leren lezen en dat alle leerlingen als functioneel geletterden de basisschool moeten verlaten.

SfA-Nederland heeft de in Nederland wettelijk vastgelegde kerndoelen en referentieniveaus als richtlijn gebruikt bij het ontwikkelen van de taal- en leeslessen. Het aanbod van SfA in Nederland richt zich op de leerlijn taalvaardigheid, bestaande uit vier domeinen: mondelinge taalvaardigheid, leesvaardigheid, schrijfvaardigheid en begrippenlijst/taalverzorging.

Naast de taal-en leesontwikkeling is samenwerken een belangrijk onderdeel van SfA (zie ook Hoofdstuk 2). Gedurende bijna alle leeractiviteiten wordt een werkvorm toegepast waarbij leerlingen actief moeten samenwerken. Er wordt dagelijks aandacht besteed aan een samenwerkvaardigheid, waarbij de leerkracht via modeling voordoet welk gedrag bij een bepaalde vaardigheid hoort. De vaardigheid die centraal staat wordt regelmatig besproken met de groep. Bijvoorbeeld door aan te geven in welke mate het de teams gelukt is aan deze vaardigheid te werken tijdens een lesactiviteit. Na afloop van elke les wordt ook met de teams besproken wat het samenwerken heeft opgeleverd en waar nog winst geboekt kan worden. Het ontwikkelen van samenwerkvaardigheden blijft het hele jaar een aandachtspunt en wordt onder andere zichtbaar gemaakt op de poster 'Hoe werken we samen?', die in elk klaslokaal hangt.

Hoofdstuk 2: Samenwerkend Leren

Wat is het?

Samenwerkend leren daagt leerlingen uit tot actief en constructief leren, stimuleert interactie, benut verschillen tussen leerlingen en draagt bij aan het realiseren van een positief pedagogisch klimaat. Bij samenwerkend leren zijn vaak meerdere leerlingen tegelijkertijd in tweetallen of teams actief. De leerlingen discussiëren samen over de leerstof, wisselen ideeën uit, geven elkaar uitleg en informatie en vullen elkaar aan. Zij helpen elkaar en zoeken samen naar een oplossing.

Effectief Samenwerkend Leren

Het plaatsen van leerlingen in teams is niet automatisch samenwerkend leren. Er kan pas over samenwerkend leren worden gesproken als aan de volgende vijf basiskenmerken wordt voldaan:

- **Positief wederzijdse afhankelijkheid**
Leerlingen hebben elkaar nodig om het leerdoel te bereiken. Deze afhankelijkheid is positief omdat het geheel van de inspanningen meer oplevert dan de som van de individuele prestaties.
- **Individuele verantwoordelijkheid**
Elke leerling is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen bijdrage aan het eindproduct. Dit betekent niet dat alle leerlingen hetzelfde moeten weten/kennen of kunnen, maar wel dat elke leerling een bijdrage heeft.
- **Directe interactie**
Leerlingen wisselen ideeën en informatie uit, verwoorden hun gedachten, corrigeren elkaar en leggen dingen aan elkaar uit. De leerstof krijgt meer betekenis door er met elkaar over te praten.
- **Samenwerkingsvaardigheden**
Samenwerkopdrachten hebben een inhoudelijk doel en een doel gericht op het versterken van de samenwerkvaardigheden. Door regelmatige oefening groeien de leerlingen in hun vaardigheden (bijvoorbeeld: naar elkaar kunnen luisteren, de ander uit laten spreken, oogcontact maken, complimenten maken. Zie ook: samenwerkvaardigheden).
- **Evaluatie**
Reflectie helpt leerlingen groeien. Al de bovenstaande kenmerken zijn elementen die niet automatisch tot het repertoire van een leerling behoren. Deze zullen dus geoefend en besproken moeten worden. Na het samenwerken vindt altijd een evaluatie plaats op de inhoud en op het proces.

Waarderen:

Bij samenwerkend leren worden leerlingen aangesproken op de inspanning die het team heeft neergezet. Waardering voor het team zorgt ervoor dat leerlingen worden bevestigd in hun succes en zijn een vast onderdeel van het samenwerkend leren. Het waarderen hoeft niet groots te zijn, een groepsyell, een fiche, een vrij keuzemoment zijn voorbeelden die u kunt inzetten (zie ook: werkvormen), maar deze waarderingen zijn wel een essentieel onderdeel van samenwerkend leren.

Wat levert Samenwerkend Leren op?

Uit internationaal wetenschappelijk onderzoeken weten we dat samenwerkend leren, mits goed toegepast, kan zorgen voor een verbetering van de leerprestaties van leerlingen. Naast het verbeteren van de leerprestaties kan samenwerkend leren zorgen voor een verbetering van verbale en sociale vaardigheden van leerlingen en verbeterde onderlinge relaties in de klas. Uit de eerste resultaten van het onderzoek naar het Nederlandse SfA programma blijkt dat samenwerkend leren zorgt voor een verbetering van de mondelinge taalvaardigheid: leerlingen geven meer uitleg voor hun uitingen en ze stellen meer vragen die uitleg van andere leerlingen uitlokken. Daarnaast blijkt dat het samenwerkend leren in het Nederlandse SfA-programma zorgt voor betere samenwerkvaardigheden van leerlingen. Dit betekent dat SfA-leerlingen kunnen zorgen voor een goede sfeer in het team, een goede groepsdialoog en dat alle leerlingen meedoen aan het groepswerk.

Voordelen van Samenwerkend Leren op een rijtje (mislust goed toegepast in de klas):

1. **Toename van leerprestaties:** effecten op de leerprestaties van de leerlingen, onafhankelijk van de leeftijd of persoonlijke eigenschappen van het kind.
2. **Toename van de motivatie:** leerlingen blijven gemotiveerd omdat hun inspanning door de leerkracht wordt opgemerkt, gewaardeerd en gevierd.
3. **Verbetering van onderlinge relaties:** leerlingen kunnen eerder geneigd zijn begrip voor elkaar te hebben en elkaar aardiger te vinden.
4. **Verbeteringen van de verbale vaardigheden:** de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen verbetert. Leerlingen geven meer argumenten en stellen meer vragen die uitlokken tot het geven van argumenten.
5. **Verbetering van samenwerkvaardigheden:** dit betekent dat SfA-leerlingen kunnen zorgen voor een goede sfeer in het groepje, een goede groepsdialoog en dat alle leerlingen meedoen aan het groepswerk
6. **Verhoging van de eigenwaarde:** Als het werk van de leerling gewaardeerd wordt door het team, dan kan dit een positief effect hebben op de eigenwaarde en de zelfwaardering van de leerling.

Samenwerkvaardigheden

Het goed kunnen samenwerken is een vaardigheid die leerlingen moeten leren. Het samenwerken wordt geoefend aan de hand van vijf basisregels. Deze basisregels worden in de klas geïntroduceerd als samenwerkvaardigheden. Elke week wordt met een andere (zelfgekozen) samenwerkvaardigheid geoefend. Elk team heeft zijn eigen niveau als het gaat om samenwerkvaardigheden. U stemt als leerkracht de waardering met punten af op de zone van de naaste ontwikkeling van elk team afzonderlijk. Op deze manier heeft elk team evenveel kans om punten te verdienen.

Om de samenwerkvaardigheden zichtbaar te maken, hangt in elke klas de poster 'Hoe werken we samen?'. Op deze manier worden leerlingen constant herinnerd aan de verschillende samenwerkvaardigheden en het gedrag dat hierbij hoort. Blijf als leerkracht het hele jaar deze samenwerkvaardigheden oefenen en evalueren.

Hoe werken we samen?

Luister actief.
Kijk naar elkaar.
Luister naar elkaar.
Praat er niet doorheen.

Leg je idee uit en stel vragen.
Vertel waarom je iets vindt.
De rest van het team stelt hier vragen over.

Iedereen doet mee.
Iedereen is belangrijk.

Help elkaar.
Dan weet het hele team het antwoord.

Maak de opdracht af.
Dan is het doel bereikt.

Success for All
NEDERLAND

Copyright Success for All. Alle rechten voorbehouden.

Placemat voor elke samenwerkvaardigheid

Als je fijn samenwerkt, geeft dat positieve energie. Maar samenwerken kan ook lastig zijn, bijvoorbeeld als er uiteenlopende ideeën zijn over inzet of taakverdeling. Om goed te kunnen samenwerken is het nodig om eerst de samenwerkvaardigheden te oefenen en te bespreken met de leerlingen; hoe ziet deze vaardigheid eruit, hoe klinkt dit, waarom is het belangrijk? Om dit te kunnen oefenen en bespreken zijn de samenwerkvaardigheden door middel van placemats inzichtelijk gemaakt voor zowel de leerkracht als de leerling (zie ook bijlage 2).

Zo ziet het eruit		Zo klinkt het	
Ik kan dit al: <ul style="list-style-type: none"> - Ik zit in de actieve luisterhouding - Ik zit rechtop in mijn stoel. - Ik draai mijn gezicht naar de ander toe. - Ik kijk de ander in de ogen. - Ik heb mijn handen leeg. 		Ik kan dit al: <ul style="list-style-type: none"> - Je zegt: "Ik vind dat we voor antwoord A moeten kiezen, omdat ...". - Als het niet duidelijk is wat je bedoelt, kan één van je teammaatjes vragen: "Wat bedoel je?". 	
Ik kan iemand helpen: <ul style="list-style-type: none"> - Ik zit in de actieve luisterhouding - Ik zit rechtop in mijn stoel. - Ik draai mijn gezicht naar de ander toe. - Ik kijk de ander in de ogen. - Ik heb mijn handen leeg. 		Ik kan iemand helpen: <ul style="list-style-type: none"> - Als iemand vergeet uit te leggen waarom hij/zij iets vindt, kun je zeggen: "Het helpt je maatje/teamgenoten om te zeggen waarom je iets vindt, zo begrijpt hij/ zij je beter". 	
Waarom is het eigenlijk belangrijk? <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zo begrijp jij de ander beter. ▪ Zo begrijpt de ander jou beter. ▪ Je moet goed nadenken over wat je vindt. ▪ Je leert van elkaar. 		Voorbeelden <ul style="list-style-type: none"> - Binnen school: Bij Denken-Delen-Uitwisselen kun je tijdens het uitwisselen heel goed ideeën uitleggen en vragen stellen. - Buiten school: Je wilt graag op voetbal en kunt uitleggen waarom: misschien wil je graag op voetbal omdat je beste vriend er ook op zit of omdat je net zo goed wilt worden als Messi! 	
		Groepsvormingsactiviteiten 7, 11 Brain Game 22, 34	

Samenstelling van teams

In de SfA-lessen staat het werken in een team (een tafelgroepje) centraal. Het samenstellen van de teams wordt altijd door u als leerkracht gedaan, waarbij het doel is om gelijkwaardige teams samen te stellen. Na elke periode veranderen de teams van samenstelling. Een team bestaat doorgaans uit vier leerlingen. Als het leerlingenaantal dit niet toelaat, kan er ook gekozen worden voor vijf leerlingen per team. Andere aantallen worden niet aanbevolen, omdat dit de samenwerking bemoeilijkt. Bij de samenstelling van teams is het belangrijk om heterogene teams samen te stellen (onder andere op basis van niveau, geslacht, sociale vaardigheden en achtergrond). Binnen de teams worden ook schoudermaatjes (tweetallen) aangewezen. Elk team (een tafelgroepje) bedenkt zijn eigen teamnaam en een eigen teamyell.

Het doel is om goed functionerende teams en tweetallen te vormen. Er kan rekening gehouden worden met gedrag en met bepaalde combinaties, maar vermijd teams die bestaan uit leerlingen die al goede vrienden zijn. Het is belangrijk dat u teams niet op andere momenten wisselt, dan bij het ingaan van een nieuwe periode (bijvoorbeeld na een vakantie). Het is de bedoeling dat leerlingen leren goed samen te werken, ongeacht met wie ze in een groepje zitten.

Bij leerlingen die het nog moeilijk vinden om samen te werken, kunt u de keuze maken om leerlingen in eerste instantie vooral met hun schoudermaatje te laten samenwerken (in een tweetal). Wanneer dit goed verloopt, kunt u weer overgaan op samenwerking binnen het team. Als laatste redmiddel kunt u ervoor kiezen om de schoudermaatjes binnen een team te wisselen. Op deze manier blijft de samenstelling van het team hetzelfde, maar maakt u het toch mogelijk dat de samenwerking soepeler verloopt.

Groepsvorming

Groepsvormingsactiviteiten

SfA onderschrijft het belang van een positief groepsklimaat als voorwaarde voor het leren. Vanuit SfA worden suggesties voor groepsvormingsactiviteiten gegeven. De beschrijving van deze activiteiten is te vinden op handzame kaarten. Het zijn zowel klas- als teamactiviteiten van 10-30 minuten om de groepsvorming te bevorderen. De activiteiten kunnen ingezet worden om een fijne groepssfeer te creëren en het samenwerken te stimuleren. Bepaalde activiteiten zijn gekoppeld aan een samenwerkvaardigheid, deze activiteiten zijn te vinden op de eerdergenoemde placemats.

Het is aan te raden om in het begin van het schooljaar en na het wisselen van teams één of meerdere activiteiten te doen. Een aantal activiteiten zijn ook geschikt als afsluiter, zodat het einde van een periode als team wordt gemarkeerd. De overige groepsvormingsactiviteiten kunnen gedurende het hele jaar worden gebruikt.

Brain Games

Deze korte spelletjes zijn met name bedoeld om groepsvorming, concentratie, geheugen en zelfregulatie te stimuleren. De Brain Games kunnen op verschillende momenten, gedurende de hele dag, ingezet worden. Ook de beschrijving van deze spelletjes is te vinden op handzame kaarten.

Coöperatieve werkvormen

Onderstaande coöperatieve werkvormen worden veel toegepast binnen *Success for All*.

Denken – Delen – Uitwisselen (DDU)

Deze coöperatieve werkvorm is eenvoudig toe te passen en vormt een krachtig middel om álle leerlingen aan het denken te zetten. Tijdens DDU worden de volgende stappen uitgevoerd:

1. De leerkracht stelt een vraag aan de hele groep.
2. De leerlingen krijgen de tijd om in stilte over het antwoord na te denken (**Denken**).
3. De leerlingen bespreken het antwoord met hun maatje (**Delen**). Samen komen zij tot het beste antwoord.
4. De leerkracht vraagt een aantal leerlingen om hun antwoorden met het team of de hele klas te delen (**Uitwisselen**).

Tip! Vraag ook naar het antwoord van het maatje: zo kunt u checken of er goed is 'gedeeld' in het tweetal.

Maatje praatje

Maatje-praatje is een werkvorm die, in tegenstelling tot Denken-Delen-Uitwisselen, erg geschikt is voor het snel controleren van begrip en/of het activeren van leerlingen bij gesloten vragen. Bij dit type vragen is er maar sprake van 1 goed antwoord. De leerlingen worden geacht om het antwoord op de vraag hardop uit te wisselen aan hun maatje, dit kan in rap tempo.

Genummerde Hoofden (GH)/Ronde

Deze coöperatieve werkvorm is een vervolg op Denken-Delen-Uitwisselen en is uitermate geschikt voor het verwerken van informatie die eerder aan bod gekomen (bijv. tijdens de instructie of via het bestuderen van een tekst).

Tijdens GH worden de volgende stappen uitgevoerd:

1. Iedere leerling in de groep krijgt een nummer (dit nummer is bij voorkeur altijd zichtbaar op de tafel van de leerling).
2. De leerkracht stelt een vraag of geeft een opdracht aan de hele groep. Bijvoorbeeld: "Zorg ervoor dat iedereen in de groep weet wat het probleem en de oplossing in het verhaal zijn". Leerlingen krijgen de tijd om in stilte na te denken over hun eigen antwoord.
3. De leerlingen steken hun koppen bij elkaar, bespreken hun eigen antwoord en komen samen tot het beste antwoord.
4. De leerkracht noemt een willekeurig nummer, waarop de leerlingen met het desbetreffende nummer het teamantwoord geven.

Het is belangrijk dat iedereen tijdens dit proces het teamantwoord weet, de leerlingen weten immers van tevoren niet welk nummer u gaat noemen. Op deze manier is er sprake van individuele verantwoordelijkheid, maar ook van positieve wederzijdse afhankelijkheid. Als een leerling een antwoord heeft gegeven, kunt u vervolgvragen stellen zoals "Waarom is dit zo?" of "Hoe hebben jullie dit antwoord bedacht?". Op deze manier leren leerlingen hun antwoord beter te verwoorden en zullen ze dieper nadenken over hun antwoord.

IJslollystokjes

Om de betrokkenheid, maar ook de individuele verantwoordelijkheid van leerlingen te stimuleren, kunt u naast de coöperatieve werkvorm Genummerde Hoofden ook gebruik maken van ijslollystokjes om beurten uit te delen. Doe zoveel stokjes in een potje als er leerlingen zijn en schrijf op elk stokje de naam van een leerling. Bij het geven van een buurt trekt u een stokje uit het potje. Iedere leerling moet ervoor zorgen dat hij of zij het antwoord op een vraag weet, ze kunnen immers altijd de beurt krijgen.

Teamlijsten

Elk team krijgt wekelijks een teamlijst waarop de samenwerkvaardigheden staan. Iedere keer als u als leerkracht ziet dat leerlingen goed samenwerkgedrag vertonen, waardeert u dat team met punten. Eén leerling noteert deze punten op de teamlijst. Het is belangrijk dat u bij het uitdelen van punten altijd inhoudelijke feedback geeft op het waarom ervan. Dit maakt voor de leerlingen inzichtelijk welk gedrag gewenst is, waarop zij geneigd zullen zijn dit vaker te laten zien. Op deze manier wordt elke vaardigheid die de leerlingen moeten leren, positief ondersteund. De teamlijsten maken voor de teams inzichtelijk hoe de samenwerking tot dusver verloopt.

Yells

Naast het uitdelen van punten kunnen gedrag en prestaties ook gewaardeerd worden met een yell. U geeft als leerkracht aan dat u ziet dat leerlingen vorderingen maken in het samenwerken of formuleren van hun antwoorden. Deze vorderingen mogen gevierd worden met een yell van de 'yell en juich poster' of een eigen teamyell.

Team van de Week

Met de punten die leerlingen verdienen (op de teamlijsten) kan aan het eind van de week een beloning verdiend worden. Hiervoor kunnen bijvoorbeeld diploma's gebruikt worden (superteam, topteam, goed team), maar ook andere beloningen zoals, een kwartier speeltijd voor de hele groep, met een mooie pen mogen schrijven, als team als eerste naar buiten mogen, etc.

Het is hierbij essentieel dat elk team de mogelijkheid heeft om te 'winnen'; dit betekent dat het gedrag wat beloond wordt per team kan verschillen. Ook is het belangrijk om beloningen in het begin voor de hele klas te laten gelden, het is dan echter het 'winnende team' dat de beloning uit mag kiezen. Voelt u zich vrij hierin uw eigen keuzes te maken.

Veelgestelde vragen

Prettig en effectief samenwerken gaat niet vanzelf. Het hoeft ook niet perfect te gaan, samenwerken is een moeilijk proces dat altijd onderhouden moet blijven worden. Hieronder worden enkele veel gestelde vragen besproken.

Hoe zorg ik voor een prettig geluidsniveau?

Een SfA-klas is per definitie een klas waar veel gepraat wordt omdat leerlingen veel moeten overleggen. Er is dus altijd enige rumoer te verwachten. Om het geluidsniveau niet grensoverschrijdend te laten zijn, kan de stemthermometer worden gebruikt. Hiermee geeft u aan wanneer het gepast is om stil te zijn/te fluisteren/harder te praten (op de website zijn meerdere voorbeelden van stemthermometers te vinden). Teams die op een passend geluidsniveau praten, kunnen worden gewaardeerd met complimenten en teampunten. Als het geluidsniveau te hoog is, kunt u het stilteteken (zie Hoofdstuk 4) gebruiken om de rust terug te brengen. Als het geluidsniveau een probleem blijft omdat leerlingen moeite hebben taakgericht te blijven, kan de samenwerkopdracht worden verkort. Bij het samenstellen van de teams is het belangrijk dat de 'pratens' over verschillende teams worden verdeeld. Er kan ook een stiltekapitein binnen elk team worden aangewezen die verantwoordelijk is voor het geluidsniveau.

Bij rumoer in de klas blijft de belangrijkste vraag of de leerlingen taakgericht zijn. Als dit het geval is, de leerlingen zijn verwikkeld in een discussie over de juistheid van een antwoord, dan is ingrijpen niet noodzakelijk en misschien zelfs niet wenselijk tenzij andere teams daar hinder van ondervinden.

Hoe kan ik leerlingen aanmoedigen gericht te zijn op hun team (en minder op mij)?

Als het samenwerken goed verloopt, weten leerlingen dat ze elkaar kunnen helpen en uitdagen. Ze weten dat hun werk niet compleet is totdat iedereen uit het team begrijpt wat er is uitgelegd en iedereen klaar is om te antwoorden op eventuele vragen van u als leerkracht. Ze weten dat teamsucces afhankelijk is van de bijdragen van iedereen uit het team. U kunt vragen stellen als: "Kan één van je teamleden je hier misschien bij helpen?", "Heb jij je maatje al geholpen?", "Wat kun je doen als je een probleem hebt?", "Ben je het eens met het antwoord van je maatje?", "Wil je nog iets toevoegen?" of "Wat doe je als je het niet eens bent met elkaar?"

Om dit te stimuleren kunt u de strategie 'Vraag Drie voor Mij' inzetten. 'Vraag Drie voor Mij' is een strategie met als doel dat kinderen niet lang op de leerkracht wachten, en daarmee tijd verspillen, wanneer zij niet uit een taak komen. In plaats van wachten op de leerkracht moeten leerlingen teamgenoten om hulp vragen. Maak voorafgaande aan een taak duidelijk aan de leerlingen dat wanneer zij vragen hebben zij eerst drie groepsleden (eigen maatje, andere teamleden) om hulp moeten vragen. Als de strategie niet stand lijkt te houden focus u dan bewust op het blijven stellen van de vraag "Heb je drie voor mij gevraagd?" Na verloop van tijd zal de herhaling van deze vraag de norm bepalen en versterken.

Wat als één leerling al het werk doet?

Er zijn meerdere mogelijkheden om het samenwerken te stimuleren.

- Gebruik werkvormen zoals Genummerde Hoofden om actieve participatie van iedereen te stimuleren of geef willekeurige beurten aan leerlingen door middel van ijslollystokjes (zo voorkomt u dat alleen leerlingen die hun vinger opsteken de beurt krijgen).
- Zorg dat iedereen verantwoordelijk en aansprakelijk is voor zijn eigen bijdrage. De taakverdeling moet vooraf vastliggen.
- Laat leerlingen materialen delen (geef bijv. één of twee boeken in plaats van vier).
- Laat leerlingen bij schrijfopdrachten met verschillende kleuren werken en vertel leerlingen dat elke kleur evenveel zichtbaar moet zijn op het eindresultaat.
- Geef aan hoe lang elke leerling aan het woord mag zijn, bijv. met behulp van een timer op het bord.
- Prijs teams die goed samenwerken. Hiermee maakt u indirect zichtbaar waar andere teams nog kunnen verbeteren.

Wat als leerlingen binnen een team niet goed met elkaar kunnen opschieten?

Het heeft tijd nodig om aan elkaar en aan het samenwerken te wennen. Leerlingen moeten leren begrijpen dat samenwerken erbij hoort en nodig is om succesvol te zijn. Om een negatieve sfeer om te buigen, kan het helpen om extra groepsvormingsactiviteiten te doen. Het is belangrijk om iedere dag een moment tijd vrij te maken om met de klas te bespreken hoe de samenwerking verloopt. Laat zien hoe goed samenwerken er wél uit ziet en bespreek hoe conflicten opgelost kunnen worden. Laat leerlingen ook de positieve eigenschappen van hun teammaatjes benoemen. Stel voor elk team zijn eigen doelen, steeds één stapje hoger dan wat het team aankan.

Als een leerling echt weigert om in een team te werken of zeer storend gedrag laat zien, kunt u hem uiteraard niet dwingen om samen te werken. U kunt hem tijdelijk apart zetten en zelfstandig laten werken. Probeer erachter te komen waar de blokkade vandaan komt: wordt de leerling bijvoorbeeld sociaal of cognitief overvraagd, of is er iets gebeurd waardoor hij of zij zich zo gedraagt? Probeer het wel aantrekkelijk te maken om samen te werken: deze leerling moet dezelfde opdrachten doen als de andere leerlingen, maar heeft geen hulp van een team. Hopelijk geeft dit de leerling inzicht in de voordelen van een team en wil hij of zij zelf terug. Zorg ervoor dat de opdrachten niet te moeilijk zijn en bij voorkeur aansluiten op de belangstelling of capaciteit van de leerling, zodat hij of zij weer positieve ervaringen opdoet met samenwerken. Bespreek ook met de rest van het team wat ze wel (en niet) moeten zeggen om de 'weigeraar' te helpen. Werken in tweetallen in plaats van een team kan ook uitkomst bieden.

Wat als ouders klagen dat het werken in teams oneerlijk is?

Ouders hebben vaak terechte vragen over samenwerkend leren, bijvoorbeeld over de beoordeling van hun kind. Leg uit dat leerlingen nog steeds individueel worden beoordeeld/getoetst. Praat ook met ouders over de voordelen voor de leerontwikkeling: door anderen te helpen, begrijp je zelf ook beter wat je leert. Daarnaast zijn er voordelen voor de sociale ontwikkeling: voor succesvolle participatie in de wereld buiten school, is het ook nodig om samen te werken met anderen met verschillende meningen en achtergronden.

Hoe verhouden Samenwerkend Leren en differentiatie zich tot elkaar?

Samenwerkend leren lijkt in eerste instantie niet de meest gedifferentieerde didactische aanpak: sommige leerlingen zijn verder dan andere, hoe kunnen zij in een team hetzelfde werk moeten doen? Toch is het mogelijk om te differentiëren: ieder teamlid krijgt een eigen deeltaak (van eenvoudig tot complex) en het team werkt samen aan een eindproduct. Voor sterke leerlingen is samenwerkend leren een mooie kans om sociale vaardigheden en leiderschapsvaardigheden te oefenen. Daarnaast verdiept het uitleggen van de leerstof hun eigen kennis en is het bovendien een goede manier om het

geleerde beter te onthouden. Voor zwakke leerlingen is uit onderzoek gebleken dat samenwerkend leren positieve effecten heeft op zowel de didactische als de sociaal-emotionele ontwikkeling. Samenwerkend leren in heterogene groepen bevordert inclusie: leerlingen leren dat iedereen erbij hoort, ondanks verschillen. Voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften is het soms nodig om de opdracht aan te passen. Het doel van de opdracht, de hoeveelheid werk en/of de manier waarop de leerling laat zien wat hij of zij bijdraagt kunnen worden aangepast: de leerling mag bijvoorbeeld tekenen in plaats van schrijven, de computer gebruiken, mondeling antwoorden in plaats van schriftelijk, enz. Aan leerlingen die juist meer verdieping nodig hebben, kunt u moeilijkere vragen stellen, hen vragen hun antwoorden meer uit te diepen, etc.

Hoofdstuk 3: De rol van de leerkracht

Hoe geef ik les?

Samenwerkend leren gaat niet vanzelf. U als leerkracht speelt een belangrijke rol tijdens dit proces. Zonder adequate begeleiding bestaat de kans dat de samenwerking tussen leerlingen niet optimaal verloopt, zowel op cognitief als op sociaal-emotioneel vlak. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld moeite hebben met het bedenken van een taakstrategie of in conflict raken. Wanneer dit niet tijdig wordt gesignaleerd, kunnen de kwaliteit van het samenwerkingsproces en de uiteindelijke leerprestaties hieronder lijden.

Hoe starten met het aanleren van een werkvorm:

Bij het aanleren van de werkvorm bent u als leerkracht eerst vooral actief: u leert de werkvorm aan. Tijdens het uitvoeren van de werkvorm doet u een stapje terug en kijkt u wat er gebeurt. Alleen wanneer het echt nodig is, komt u in actie. Tot slot blikt u na afloop met de leerlingen terug. Wat ging er goed, wat heeft u allemaal gezien waar u tevreden over bent?

Een werkvorm wordt aangeleerd in stappen:

1. Leg de werkvorm uit, zowel auditief als visueel (modeling) - zorg dat de posters met de samenwerkvaardigheden zichtbaar zijn in het lokaal.
2. Demonstreer wat de bedoeling is (modeling).
3. Check of de leerlingen begrepen hebben wat de bedoeling is.

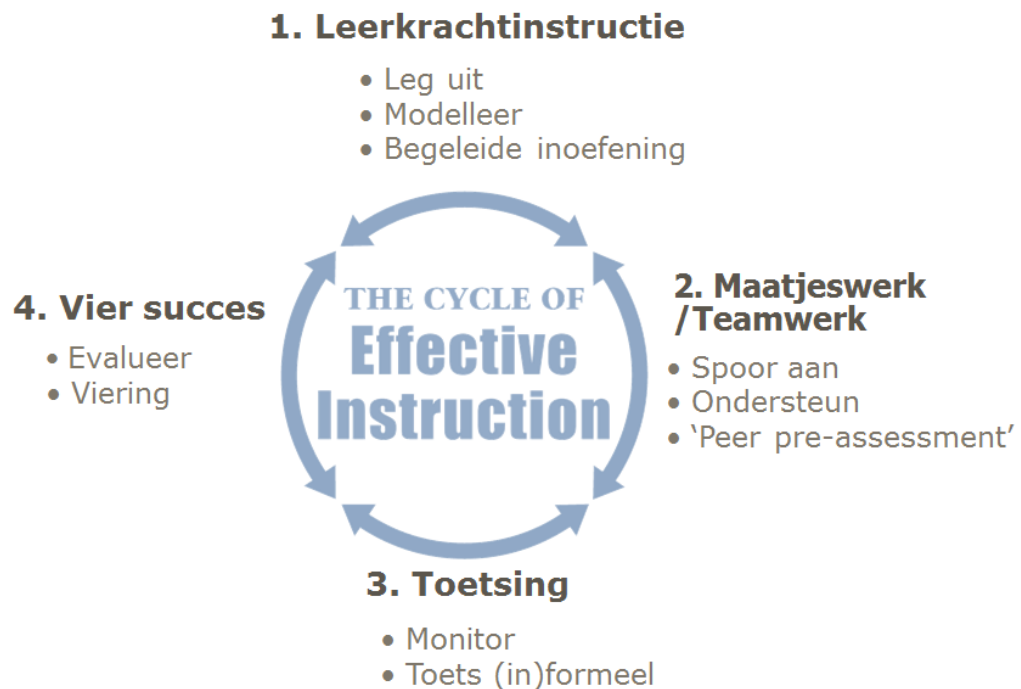
Neem en geef de tijd om een werkvorm uit te proberen en te zorgen dat het een succes wordt.

Tips:

- Geef de leerlingen de kans om het zelf uit te zoeken, ga niet direct helpen.
- Help een tweetal/groepje, niet één leerling.
- Help in eerste instantie vragend.
- Spreek verwachtingen uit met betrekking tot het gedrag van de leerlingen.
- Loop rondjes, observeer en benoem en bekrachtig gewenst gedrag.
- Besteed aandacht aan de samenwerkingsvaardigheid die centraal staat.
- Houd overzicht.

De Cyclus van Effectieve Instructie

Binnen Success for All wordt er gebruik gemaakt van de Cyclus van Effectieve Instructie. SfA maakt zich sterk voor een duidelijke leerkrachtinstructie (met name door uitleg en modeling). Tegelijkertijd worden er in elke les meerdere samenwerkmomenten gerealiseerd aangezien leerlingen zelf actief moeten zijn en veel van elkaar kunnen leren.

De opbouw van instructie is over het algemeen als volgt:

- Leerkrachtinstructie:
 - U introduceert het onderwerp. U doet hardop denkend voor welke stappen leiden tot een goed antwoord (eventueel in rollenspel samen met een leerling). U oefent samen met de leerlingen, met behulp van een coöperatieve werkvorm.
- Maatjes-/Teamwerk:
 - Leerlingen werken met hun maatje of team aan een bepaalde opdracht. U loopt rond, ondersteunt, stelt verhelderende vragen.
- Toetsing:
 - Informeel: U bespreekt de opdracht, waarbij u gebruikt maakt van een coöperatieve werkvorm, u stelt vragen, laat leerlingen hun antwoorden verhelderen, vraagt indien nodig door.
- Vier successen:
 - Evalueer proces en product met de leerlingen.
 - Vier successen door middel van punten en yells.

Een optimaal klassenmanagement zorgt ervoor dat leerlingen hun tijd optimaal kunnen besteden. SfA heeft hiervoor een aantal klassenmanagementgebaren, die leerlingen stimuleren om op een juiste en efficiënte manier aan het werk te gaan en te blijven. Er is bewust voor gekozen om deze gebaren in stilte te laten verlopen, omdat hiermee het signaal afgegeven wordt dat wanneer u als leerkracht iets zegt, dit altijd van belang is (en bijvoorbeeld niet slechts om een aantal leerlingen tot de orde te roepen) en iedereen dan dus goed moet luisteren.

Om een doorgaande lijn te kunnen waarborgen, is het van belang in alle groepen dezelfde gebaren te gebruiken, zodat processen geautomatiseerd kunnen worden en leerlingen altijd weten waar ze aan toe zijn.

Gebaren

- Stilteteken: hand omhooghouden
 - Gebruik het stilteteken om aan te geven dat u absolute stilte verlangt. Praat zelf niet totdat iedereen het teken heeft gezien en stil is (deel in het begin veel punten uit aan teams die snel reageren op het stilteteken).
- Actief luister-teken: letter L met duim en wijsvinger
 - Gebruik het actief luister-teken als stille herinnering om aan te geven dat u van de leerlingen verwacht dat zij actief naar u (of een andere leerling) luisteren.
- Denk-teken: wijsvinger naar de zijkant van het hoofd
 - Gebruik het denk-teken om aan te geven dat iedereen in stilte na moet denken over het antwoord (denkfase in DDU). Leerlingen mogen op dat moment niets anders doen.
- Deel-teken: wijsvinger en middelvinger gekruist
 - Gebruik het deel-teken om aan te geven dat de leerlingen hun antwoorden kunnen uitwisselen (deelfase in DDU).
- 1-2-3-teken: 1-2-3 vingers in de lucht
 - Gebruik het 1-2-3-teken om beweging aan te geven, bijvoorbeeld:
1: 'Ruim je spullen netjes op'
2: 'Sta op en schuif je stoel aan'
3: 'Loop naar de deur en ga in de rij staan'
- Klaar-duim: duim voor de borst houden
 - Dit gebaar is voor leerlingen. Door hun duim voor hun borst te houden, geven leerlingen aan dat ze klaar zijn met het overleg met hun maatje of team.
- Maatje-praatje: wijsvingers wijzen naar elkaar
 - Gebruik dit gebaar om aan te geven dat leerlingen het antwoord op een vraag aan hun maatje moeten vertellen.
- Mijn beurt, jouw beurt: wijs naar uzelf, vervolgens naar de leerlingen
 - Wijs met twee handen naar uzelf als u iets zegt, wijs vervolgens met twee handen naar de leerlingen als u wilt dat zij dit antwoord herhalen of antwoord geven op de vraag.

Hoofdstuk 4: Materialen

Inleiding

Success for All heeft verschillende materialen ontwikkeld ter ondersteuning van het samenwerken. Het doel van dit materiaal is de leerling minder afhankelijk te maken van u als leerkracht, waardoor hij of zij zelf op zoek kan gaan naar informatie over hoe iets aangepakt moet worden. Een voorbeeld hiervan is de poster 'Genummerde Hoofden', met daarop een stappenplan voor overleg in het team.

Materialen ter ondersteuning van het Samenwerkend Lerend

Posters

Hoe werken we samen?
Samenwerkvaardigheden en gedrag dat hierbij hoort.

Denken - Delen - Uitwisselen
Stappenplan bij het samenwerken met je maatje.

Genummerde Hoofden
Stappenplan bij het samenwerken met je team.

Rotonde
Stappenplan bij het samenwerken met je team.

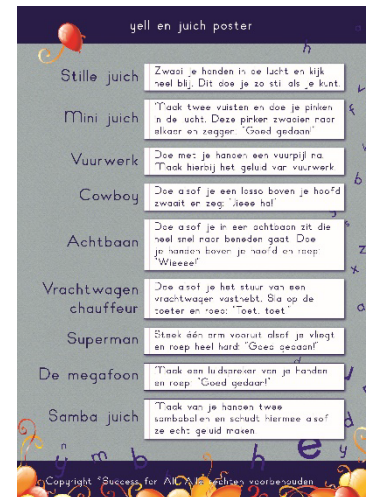

Yell en juich poster

Overzicht met yells die gebruikt kunnen worden om successen te vieren.

Stemthermometer

Visueel hulpmiddel waarmee aangegeven kan worden welk stemniveau van de leerlingen verwacht wordt.

Materialen voor de leerling

Teamlijst

Elk team krijgt wekelijks een teamlijst waarop de samenwerkvaardigheden staan. Op deze teamlijst noteert elk team de punten die ze van u als leerkracht krijgen voor het laten zien van goede samenwerking.

Teamnaam: _____

	Luister actief	Help je klas uit en stel vragen	Iedereen doet mee	Help elkaar	Maak die spreekbeurt af	Totaal
Maandag						
Dinsdag						
Woensdag						
Donderdag						
Vrijdag						

Bloemetje-bijte-vlinder kaarten

Kaartjes die voor leerlingen inzichtelijk maken met wie ze een maatje zijn. Eveneens een methode voor u om aan te geven wie er mag beginnen.

Hoofdstuk 5: Implementatie Samenwerkend Leren

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de implementatielijsten besproken. Deze implementatielijsten kunnen door SfA-coördinatoren, leerkrachten en directeuren gebruikt worden om het samenwerkend leren in een klas te observeren. Een ingevulde lijst geeft aan in welke fase een school zich bevindt met betrekking tot de implementatie van het samenwerkend leren.

Er zijn drie fases, elk met elk een herkenbare kleur:

- **1^e fase: In ontwikkeling**
- **2de fase: Gerealiseerde praktijk**
- **3de fase: Verfijnde praktijk**

Soms zullen scholen elementen van de gerealiseerde of zelfs de verfijnde praktijk laten zien, maar tegelijkertijd nog toewerken naar een schoolbrede implementatie van de indicatoren uit de ontwikkelfase. De resultaten van de implementatielijst kunnen gebruikt worden in het stellen van schoolspecifieke doelen voor de komende periode.

FLITSBEZOEKEN

Tijdens korte bezoeken in de groep monitort de coördinator (of een andere observator) of een indicator tijdens de les is gezien of niet. De items worden gescoord als '**gezien**' (**G**) of '**niet gezien**' (**N**) bij elke **leerkracht (L1, L2, enz.)**.

Na de individuele observaties worden de uitkomsten bij elkaar opgeteld. Op deze manier kan er op een simpele wijze worden vastgesteld in welke mate een indicator schoolbreed geïmplementeerd wordt.

Hiervoor worden de volgende afkortingen gebruikt:

S (schoolbreed) = In de gehele school is dit onderdeel te zien (95% van de lk).

M (merendeel) = Bijna alle leerkrachten laten dit onderdeel zien (80% van de lk).

A (aantal) = Een deel van de leerkrachten zetten dit onderdeel in (40% van de lk).

L (leren) = De staf is bezig om dit onderdeel te introduceren bij de leerkrachten.

Continue monitoring is cruciaal. Door wisselingen van focus, personele veranderingen, et cetera is het namelijk goed mogelijk dat 'in het verleden behaalde resultaten geen garantie bieden voor de toekomst'.

M3 t/m Plus									
In ontwikkeling: de eerste fase van implementatie			Gezien = G Niet gezien = N						Samengevat:
			L1	L2	L3	L4	L5	L6	S/M/A/L
In ontwikkeling	1.	De samenwerkvaardigheden zijn zichtbaar in de groep. Het lesgeven bevat modeling en begeleide oefeningen passend bij het begrip van de leerlingen over de samenwerkvaardigheid.							
	2.	De leerlingen zitten in teams van 4 of 5 kinderen.							
	3.	Teamnamen zijn zichtbaar op de tafels.							
	4.	Elk team heeft zijn teamlijst zichtbaar op tafel liggen. Leerlingen krijgen regelmatig punten voor het goed inzetten van samenwerkvaardigheden.							
	5.	Het stiltegebaar wordt consequent gebruikt en leerlingen reageren er op de juiste wijze op.							
	6.	Leerlingen spreken in volledige zinnen wanneer ze antwoord geven op vragen van leerkrachten.							
	7.	Leerkrachten gebruiken gebaren en routines ('Maatje Praatje', 'Mijn beurt, Jouw beurt', DDU, GH) regelmatig en effectief tijdens het lesgeven. Deze worden gebruikt om een goed tempo in de les te houden en leerlingen actief bij de les te betrekken.							
	8.	Yells worden gebruikt als snelle beloningen.							
	9.	Het 'klaar-duim' gebaar wordt door leerlingen gebruikt om te laten zien dat ze klaar zijn met een taak.							

M3 t/m Plus									
Gerealiseerde praktijk: de tweede fase van implementatie			Gezien = G Niet gezien = N						Samengevat:
			L1	L2	L3	L4	L5	L6	S/M/A/L
Gerealiseerde praktijk	10.	Leerkrachten gebruiken Maatje-Praatje, DDU en/of GH regelmatig en effectief tijdens het lesgeven.							
	11.	Leerkrachten stellen hun vragen middels complete zinnen en modellen geschikte antwoorden om zo de structuur van het herhalen van een deel van de vraag bij het geven van een antwoord aan te leren.							
	12.	Leerkrachten gebruiken nummers (GH) en/of ijslollystokjes met namen om te kijken tot welke antwoorden het team is gekomen en iedereen in het team is hier goed op voorbereid.							
	13.	'Vraag Drie voor Mij' wordt door leerkrachten gebruikt om de onderlinge betrokkenheid en ondersteuning van leerlingen te bevorderen. Het brengt effectief leren van leeftijdsgenoten tot stand en zorgt voor meer zelfstandigheid en uitgestelde aandacht.							
	14.	Spreektijd van leerlingen is gelijk aan, of meer dan spreektijd van leerkracht. Iedere leerling moet betrokken zijn in maatjes-/teamdiscussies als spreker of actieve luisteraar gedurende de helft van de lestijd.							
	15.	Leerkrachten geven de ruimte voor maatjes- en teamgesprekken om zo het beheersen van de leerdoelen te bevorderen.							
	16.	*Leerlingen gebruiken spiekbrieven om elkaar te helpen bij het (begrijpend) lezen.							

*Alleen van toepassing bij M6 t/m Plus

M3 t/m Plus									
Verfijnde praktijk: de derde fase van implementatie			Gezien = G Niet gezien = N						Samengevat:
			L1	L2	L3	L4	L5	L6	S/M/A/L
Verfijnde praktijk	17.	Nadat leerlingen met maatjes of teams hebben overlegd (DDU/GH), volgt klassikale uitwisseling waarbij leerlingen willekeurig worden geselecteerd om het maatjesduo of team te vertegenwoordigen. Teampunten worden toebedeeld en successen worden gevierd.							
	18.	Tijdens klassikale uitwisseling vatten leerkrachten samen, tackelen ze misconcepties of onjuistheden en zetten ze aan tot denken door gerichte vragen te stellen.							
	19.	Tijdens klassikale uitwisseling vragen leerkrachten aan leerlingen om succesvol en onsuccesvol gebruik van de strategieën te delen zoals: verhelderen, vraag & antwoord, voorspellen en samenvatten.							
	20.	Leerkrachten stimuleren en motiveren leerlingen om het samenwerken te verbeteren door het gebruik van teampunten.							
	21.	De leerkrachten modelen de vaardigheden die nodig zijn om aan de slag te kunnen samen met andere leerlingen.							
	22.	Leerkrachten faciliteren maatjes-/teamdiscussies en leerling interacties door herhaling van de opdracht, het stellen van vragen, het uitbreiden van de vragen en het uitdagen van de maatjes om de diepte van het overleg te vergroten en individuele vooruitgang te garanderen. Belangrijk hierbij zijn de kwaliteit van het overleg, uitdagende vragen en het benadrukken van de meerwaarde van samen tot een oplossing te komen.							
	23.	Leerlingen spreken in volledige zinnen met details wanneer ze antwoord geven op vragen van leerkrachten.							
	24.	Maatjes ondersteunen elkaar op een effectieve manier wanneer ze moeilijke woorden tegenkomen. Maatjes praten met elkaar over de inhoud van het verhaal.							

M3 t/m Plus									
Verfijnde praktijk: de derde fase van implementatie			Gezien = G Niet gezien = N						Samengevat:
			L1	L2	L3	L4	L5	L6	S/M/A/L
Verfijnde praktijk	25.	*Leerlingen maken gebruik van tips en tops om hun eigen leerprestaties te verbeteren (leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, gebruik van strategieën, woordenschat, begrijpend lezen en het samenwerken).							
	26.	*Leerlingen zijn betrokken in uitdagende discussies, waarin ze bewijzen leveren vanuit de tekst om hun antwoord te ondersteunen. Bij schrijven: leerlingen geven doordachte reacties gedurende het bespreken van de geschreven tekst.							
	27.	Leerlingen gebruiken een afvinklijst om elkaar feedback te geven tijdens het schrijfproces.							
	28.	Leerlingen weten op welk niveau ze lezen en kunnen vertellen wat ze moeten doen om hun leesprestaties te verbeteren.							
	29.	Leerlingen weten op welk niveau ze schrijven en kunnen vertellen wat ze moeten doen om hun schrijfprestaties te verbeteren.							

**Alleen van toepassing bij M6 t/m Plus*

Bijlage 1 - Toelichtingen en tips bij de eerste fase van implementatie

1. De samenwerkvaardigheden zijn zichtbaar in de groep. Het lesgeven bevat modeling en begeleide oefeningen passend bij het begrip van de leerlingen over de samenwerkvaardigheid.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

- De posters met samenwerkvaardigheden hangen op een zichtbare plek in alle lokalen door de hele school heen.
- De leerkracht modelt het gedrag behorend bij de samenwerkvaardigheid.
- In het begin kan de focus liggen op het respectvol en juist met elkaar omgaan, maar het langetermijndoel is het ontwikkelen van het leergedrag van leerlingen.
- Elke keer nadat een specifiek gedrag door de leerkracht gemodeld is, geeft de leerkracht punten aan teams om ze te belonen als ze het samenwerkdoel juist hebben gebruikt. Hiermee wordt het signaal afgegeven dat de leerkracht de inspanning van het team heeft gezien en dit positief waardeert.
- De cyclus van het modelen van een samenwerkvaardigheid waar vervolgens feedback op gegeven wordt, wordt door elke leerkracht op school gebruikt. Geleidelijk worden vaardigheden uitgebreid zodat leerlingen hun eigen doelen kunnen bepalen en hun eigen progressie kunnen meten. Dit zou moeten resulteren in goed ontwikkelde metacognitieve vaardigheden bij oudere leerlingen.
- Na verloop van tijd zal het leergedrag van leerlingen verbeteren en het modelen en belonen kan dan gefocust worden op het ontwikkelen van leervaardigheden van hogere orde in plaats van op het managen van gedrag.

Tips

- Noem een leerling die zich slecht gedraagt niet bij naam. Dit zal alleen maar leiden tot negatieve emoties bij de specifieke leerling, maar ook bij zijn/haar teamgenoten.
- Identificeer het probleem dat de meeste impact heeft op het leren. Vertel de leerlingen dat dat gedrag problematisch is en waarom. Model het juiste gedrag (op het juiste niveau). Geef vervolgens teampunten als de leerlingen het juiste gedrag laten zien.
- Teams worden alleen beloond als elk teamlid het juiste gedrag vertoont. Teampunten zijn de motivator. Als een teamlid verkeerd gedrag laat zien, zullen andere teamleden zachte groepsdruk uitoefenen. Het is belangrijk om meteen punten uit te delen als problematische teams goed gedrag laten zien. Punten geven feedback, bevestigen het verwachte gedrag en zorgen ervoor dat alle leerlingen zich succesvol voelen.
- Geef punten en benoem gedrag om duidelijk te maken wat de leerlingen goed hebben gedaan.

Bronnen

- Poster 'Hoe werken we samen?'
- Placemats samenwerkvaardigheden
- Samenwerkpot, bak voor fiches, e.d. (voor de groepen 1/2-start groep 3)
- Teamlijsten
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Gebruikswijzer Wings

2. De leerlingen zitten in teams van 4 of 5 kinderen.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
------------------	--------------------

Als teams goed samenwerken, weten leerlingen dat een deel van hun taak bestaat uit het stimuleren (b.v. geven van complete antwoorden, vinden van bewijzen) en ondersteunen van hun maatje(s)/team. Pas als elk teamlid de opdracht begrijpt, het teamantwoord op de vraag kent en het namens het team aan de groep kan uitleggen, is de teamtaak afgerond.

- Om effectief samen te kunnen werken is het belangrijk dat leerlingen altijd in teams van vier leerlingen zitten. Als er een oneven aantal leerlingen is, is een team van vijf leerlingen een de meest geschikte optie.
- Vermijd dat een leerling die vaak te laat of afwezig is, in een team van vijf leerlingen geplaatst wordt. Dit kan ertoe leiden dat een leerling het gevoel krijgt dat dagelijkse aanwezigheid niet essentieel is voor het team.
- Vorm nooit teams met meer dan vijf leerlingen. De teamdynamiek zal dan verloren gaan omdat goede teamdiscussie lastig is in grotere groepen.
- Maatjes moeten aangewezen worden door de leerkracht.
- Maatjes moeten naast elkaar zitten.
- Teams moeten idealiter gemixt zijn (prestaties, etniciteit, geslacht).
- Verander teams voor de start van een nieuwe periode.

Tips

- Verplaats een leerling nooit van het ene team naar het andere vanwege (persoonlijke) conflicten. Dit zal het signaal afgeven dat leerlingen zelf kunnen kiezen waar ze willen zitten. Kies in plaats daarvan een passend samenwerkdoel en model dit gedrag. Waardeer het gedrag in het team met punten zodra je het juiste gedrag ziet.
- Het is een goede gewoonte om regelmatig van maatjes te wisselen binnen een team.
- Stel vragen als: "Wat zeiden je teamleden?" of "Hoe helpen je teamleden jou?" of "Kan iemand anders uit het team helpen om de vraag te beantwoorden?".
- Geef elke leerling in het team een andere kleur pen zodat ze kunnen laten zien dat ze allemaal evenveel bijdragen aan een schrijftaak.
- Accepteer dat het in sommige teams wat langer duurt om goed samen te werken. Model en beloon dit team met punten.

- Soms vertoont een leerling zoveel storend gedrag dat hij/zij uit het team gezet moet worden. Deze leerling moet alle opdrachten dan alleen uitvoeren. Als deze leerling doorkrijgt dat het veel meer moeite kost om de taak alleen te maken, zal zo'n leerling hoogstwaarschijnlijk terug willen keren naar het team.
- Er zijn meer teamvormingsactiviteiten nodig als een team zich problematisch gedraagt.
- Er kan eventueel besloten worden teams eerder te veranderen als teams zich problematisch blijven gedragen.

Bronnen

- Poster 'Hoe werken we samen?'
- Placemats samenwerkvaardigheden
- Groepsvormingsactiviteiten
- Brain Games
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Gebruikswijzer Wings

3. Teamnamen zijn zichtbaar op de tafels.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-------------

Teamnamen zijn belangrijk voor het bevorderen van de teamidentiteit. Elke keer als leerlingen de naam zien en horen, zullen ze eraan herinnerd worden dat de naam voortkomt uit iets dat ze gemeen hebben met elkaar. Leerlingen willen dan bij dat team horen, zullen om elkaar geven en willen ervoor zorgen dat iedereen in het team succesvol is.

- Leerlingen hebben zelf hun teamnamen gekozen.
- Teamnamen zijn elke dag zichtbaar op de tafels.
- De leerkracht noemt de teamnamen regelmatig waarmee de teamidentiteit wordt bevorderd.

Tips

- Jonge kinderen zullen wellicht hulp nodig hebben bij het bedenken van een teamnaam.
- Eventueel kunnen leerlingen hun teamnaam op de teamposter mooi versieren.

Bronnen

- Groepsvormingsactiviteiten
- Brain Games
- Starthandleiding bij het leesboek, les 1

4. Elk team heeft zijn teamlijst zichtbaar op tafel liggen. Teams krijgen regelmatig punten voor het goed inzetten van samenwerkvaardigheden.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-------------

- De teamlijsten liggen elke dag op de tafels van de teams (vanaf M3 deel 1).
- Vanaf M6 zijn de teamlijsten opgenomen in de teamboekjes.
- Teampunten moeten elke dag regelmatig gegeven worden voor benoemde/gekozen samenwerkvaardigheden.
- Leerkrachten moeten royaal zijn met het geven van punten, elk team moet evenveel kans maken op het krijgen van punten (en om team van de week te kunnen worden).
- Punten worden toegekend voor teambijdragen tijdens de les en cognitieve prestaties, maar ook voor het vertonen van goed leergedrag.
- Alle teams moeten elke week 'Team van de week' willen worden. De doelen die de leerkracht bepaalt, moeten dit mogelijk maken. Teams concurreren niet tegen elkaar, maar willen zich ten opzichte van zichzelf elke week verbeteren; effectief concurreren tegen zichzelf.

Tips

- Haal teamlijsten nooit van de tafels. Leerkrachten willen de punten soms zelf bijhouden, maar dit zorgt ervoor dat leerlingen minder trots zijn als ze punten toegekend krijgen.
- Geef tegelijkertijd punten aan meerdere teams.
- Haal nooit punten weg.
- Noem geen namen van leerlingen die zich niet goed gedragen, maar:
 - Model het gedrag dat je wilt zien.
 - Geef royaal punten aan teams die het goede gedrag laten zien.
 - Herinner teams eraan dat ze nog geen punten hebben verdiend voor het gedrag dat je wilt zien.
 - Gewenst gedrag waardeer je met punten zodra je het ziet.
- Elke week wordt een nieuwe teamlijst gebruikt.
- Elke dag/week wordt er in elk team één leerling gekozen die de punten noteert.
- Je kunt ervoor kiezen elke dag/week op één onderdeel van een vaardigheid te letten. Dit betekent echter niet dat er voor andere vaardigheden geen punten gegeven worden.

Bronnen

- Teamlijsten (los of in de teamboekjes)
- Poster 'Hoe werken we samen?'
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Gebruikswijzer Wings

5. Het stiltegebaar wordt consequent gebruikt en leerlingen reageren er op de juiste wijze op.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

Deze klassenmanagementstrategie stelt leerkrachten in staat om snel en op een stille manier de aandacht van leerlingen te trekken.

- Steek je hand in de lucht en blijf stil om de aandacht van leerlingen te trekken.
- Wanneer leerlingen dit stiltegebaar zien van de leerkracht maken zij hun zin af, steken hun hand in de lucht en richten hun aandacht op de leerkracht in stilte.
- De leerkracht houdt zijn hand in de lucht tot dat alle leerlingen het gebaar nabootsen en stil en oplettend zijn.
- In samenwerkend leren scholen wordt dit gebaar de hele dag door gebruikt: in het klaslokaal, in de gymzaal, tijdens bijeenkomsten, in de overblijfruimtes en op het speelplein.
- **Leerlingen moeten snel en stil op dit gebaar reageren, waarbij zij hun aandacht op de leerkracht richten.**

Tips

- Praat niet wanneer je hand in de lucht is. Dit is een stille klassenmanagementstrategie. De enige manier waarop leerlingen dit begrijpen, is wanneer de leerkracht ook stil is wanneer zijn/haar hand in de lucht is. Laat je hand zakken voordat je spreekt.
- Begin niet met het volgende deel van de les voordat alle leerlingen hier klaar voor zijn en hun aandacht erbij hebben. Dit heeft oefening nodig. Het toekennen van punten aan teams die aandachtig luisteren is vaak effectief. Maak een spel van de tijd die leerlingen nodig hebben om hun aandacht erbij te houden.
- Analyseer wat er mis gaat wanneer het stiltegebaar niet werkt. Praat je wanneer je hand in de lucht is? Weten de leerlingen dat ze hun zin mogen afmaken voordat zij hun hand in de lucht steken? Wacht je totdat alle leerlingen aandachtig luisteren voordat je verder gaat met de les? Model je op de juiste manier en ken je punten toe voor goed gedrag waar nodig?
- Help leerlingen bij het ontwikkelen van verschillende praatniveaus; een fluisterstem, een overlegstem, een groepsstem etc., wanneer lawaai een probleem blijft. Zet het geven van punten in bij het aanleren van praatniveaus als onderdeel van teamsamenwerkingspunten en complimenteer leerlingen voor het volhouden van het juiste praatvolume.
- Wees origineel met het stiltegebaar, sporadisch kan je gebruik maken van een ander gebaar (bijvoorbeeld het aanraken van je linker oorlel) in de groep. Ken punten toe aan het team dat het eerst reageert op het gebaar en deel dit in de groep.
- Er mag gebruik gemaakt worden van een geluid door de leerkrachten om de aandacht van de leerlingen te krijgen, zowel buiten het lokaal als binnen het lokaal. Dat korte geluid wordt direct gevolgd door het stiltegebaar.
- Alleen bij groep 1/2 kan het gebruik van beide handen in de lucht effectief zijn. Dit weerhoudt leerlingen ervan om te spelen met speelgoed met de vrije hand wanneer standaard stiltegebaar met één hand wordt gebruikt. Aan het einde van groep 2 moeten leerlingen ertoe in staat zijn om één hand te gebruiken tijdens het stiltegebaar als overgang naar groep 3.

Bronnen

- Stemthermometer (website Success for All - materialen Samenwerkend leren)

6. Leerlingen spreken in volledige zinnen wanneer ze antwoord geven op vragen van leerkrachten.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

- De antwoorden van leerlingen zijn geformuleerd in volledige en uitgebreide zinnen.
- Wanneer antwoorden van leerlingen onvolledig zijn, dan worden deze uitgebreid met hulp en ondersteuning van de leerkrachten.

Tips

- Geef ruimte om het spreken in volledige zinnen te oefenen binnen het maatjesduo/team d.m.v. DDU/GH.
- Beloon het antwoorden in een volledige zin steeds met punten.
- Model het spreken en antwoord geven in volledige zinnen.

Bronnen

- Handleidingen M3 en E3 en handleidingen bij de leesboeken B4 en M4, onderdeel 'Correcte en complete zinnen'.
De handleidingen zijn te vinden op de Success for All website.
In de o.a. de handleiding van het leesboek 'Kaat Piraat' (B4/M4) staat op bladzijde 17 de uitleg van het onderdeel 'Correcte en complete zinnen' beschreven.

7. Leerkrachten gebruiken gebaren en routines ('Mijn beurt, Jouw beurt', 'Maatje Praatje', DDU, GH) regelmatig en effectief tijdens het lesgeven. Deze worden gebruikt om een goed tempo in de les te houden en leerlingen actief bij de les te betrekken.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

Deze klassenmanagementstrategieën zijn ontwikkeld om ervoor te zorgen dat de lessen een goed tempo hebben en waarbij leerkrachten zich kunnen focussen op de inhoud van de les in plaats van instructies op gewenst gedrag.

- Deze gebaren en routines zijn zeer effectief om het tempo te bevorderen tijdens de lessen.
- De samenwerkvormen worden ook ondersteund door gebaren opdat het inzetten van deze vormen weinig tijd kost en de leerlingen zich gelijk kunnen focussen op de inhoudelijke opdracht.

Tips

- In de beginfase kan het nodig zijn voor de leerkracht om nadrukkelijk aandacht te besteden aan het aanleren en vaak modelen van de routines rondom de samenwerkvormen. In een later stadium voldoet het stille gebaar dat bij de samenwerkvorm hoort.

Bronnen

- Posters: 'Hoe werken we samen?', 'Denken-Delen-Uitwisselen' en 'Genummerde Hoofden'
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Gebruikswijzer Wings

8. Yells worden gebruikt als snelle beloningen.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

- Yells zijn simpele beloningen die bestaan uit acties, woorden en lawaai. Een lijst van mogelijke suggesties is te vinden in de Gebruikswijzer en op de yell- en juichposter.
- Leerkrachten kunnen een yell inzetten wanneer de hele groep, een specifiek team of een individuele leerling iets goeds doet.
- Yells moeten regelmatig gebruikt worden gedurende de dag.
- **Leerlingen moeten de yells als een leuk onderdeel van de tijd op school zien en als een bevestiging van hun inspanning om de opdracht tot een goed einde te brengen.**

Tips

- Het is belangrijk om het doel van yells duidelijk te stellen, yells zijn voor het belonen van leerlingen voor hun goede werk. Yells maken leerlingen aan het lachen omdat ze gek en grappig zijn.
- Yells werken als energizers: even bewegen en daarna weer verder. Als een taak veel van de leerlingen vraagt, kan een yell ingezet worden om mentale ontspanning te bieden. Het oppeppen van de les met regelmatige yells voegt plezier toe en veroorlooft de leerlingen (en de leerkracht) momenten van ontspanning voor het brein voor een aantal seconden. Deze momenten van ontspanning bevorderen het behoud van de concentratie.
- Bij jonge kinderen kan de leerkracht het stiltegebaar laten zien om aan te geven dat de yell is afgelopen.
- Vanaf M3 t/m Plus kunnen leerlingen hun eigen team of groepsyells bedenken. De leerkracht kan tijdens een moment van succes vragen om deze yell uit te voeren.
- Yells zijn leuk, maar leerkrachten zien yells soms als onnodig en maken zich zorgen dat yells het leerproces negatief beïnvloeden en voor onrust zorgen. Echter, yells zijn positief voor het leerproces en zorgen voor momenten van ontspanning, dus maak vooral gebruik van yells.

Bronnen

- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Poster: 'Yell en juich overzicht' (website Success for All - materialen Samenwerkend leren)

9. Het 'klaar-duim' gebaar wordt door leerlingen gebruikt om te laten zien dat ze klaar zijn met een taak.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

Het 'klaar-duim' gebaar is een stille klassenmanagementstrategie die ontwikkeld is omdat het lastig kan zijn voor leerkrachten om te beoordelen hoe snel zij van de ene activiteit naar de andere activiteit moeten overgaan. Door het gebruik van het 'klaar-duim' gebaar kunnen leerlingen door expliciete feedback aan de leerkracht aangeven een taak afgerond te hebben.

- Om een 'klaar-duim' gebaar te gebruiken plaats een leerling zijn of haar hand om de borst met de duim omhoog.
- Wanneer ongeveer 75% van de leerlingen het 'klaar-duim' gebaar laten zien is het tijd voor de leerkracht om verder te gaan naar het volgende deel van de les. Vervolgens wordt er aan de leerlingen gevraagd om hun duim te laten zakken en kan de les vervolgd worden.

Tips

- Het 'klaar-duim' gebaar moet niet gebruikt worden om leerlingen te kiezen voor het beantwoorden van vragen of het opsteken van de vinger vervangen. Tijdens samenwerkend leren worden leerlingen om vragen te beantwoorden altijd willekeurig gekozen, bijvoorbeeld door de 'ijslollystokjes'-methode of via het noemen van een nummer.

Bronnen

- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

Bijlage 2 - Toelichtingen en tips bij de tweede fase van implementatie

10. Leerkrachten gebruiken Maatje-Praatje, DDU en/of GH regelmatig en effectief tijdens het lesgeven.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

Bij samenwerkend leren wordt er verwacht dat elke vraag gekoppeld wordt aan praten/overleggen met het maatje.

- Maatje-Praatje wordt gebruikt bij gesloten vragen en voor snelle en makkelijke vragen waar de leerlingen makkelijk het antwoord op weten. Bijvoorbeeld: "Vertel aan je maatje welke kleur de jurk van het meisje heeft."
- Denken-Delen-Uitwisselen wordt gebruikt voor complexere vragen waar leerlingen iets langer de tijd voor nodig hebben. Bijvoorbeeld: "Waarom denk je dat de jongen helemaal alleen het bos in ging? Denk zelf na over de vraag... (5-10 seconden). Deel nu het antwoord met je maatje... Wissel het antwoord nu uit met het team/de klas."
- Genummerde Hoofden wordt vanaf E3 gebruikt en bestaat uit een discussie waar het hele team bij betrokken is.
- Bij letterlijk elke vraag in de groep moet gebruik gemaakt worden van één van de drie overlegvormen. Dit zorgt ervoor dat (verlegen) leerlingen niet bang hoeven te zijn voor groepsdiscussies (want ze worden goed voorbereid op het geven van de antwoorden door het team).
- Leerlingen moeten deelnemen aan effectieve maatjes- en teamdiscussies, gericht op de vragen van de leerkracht. De antwoorden moeten van een toepasselijk niveau zijn.

Tips

- Er is geen vaste stelregel, maar bij Denken-Delen-Uitwisselen kan men voor denken 10-20 seconden nemen, voor overleggen met het maatje is 10 seconden meestal voldoende. Wanneer leerkrachten te veel tijd geven, is dit vaak negatief voor het werktempo en gaan leerlingen bezig met andere dingen in plaats van de taak. Leerlingen moeten vaak even wennen aan dit hoge tempo.
- Het is niet nodig om elk team te vragen om een antwoord. Wanneer je één of twee teams hebt gevraagd is het voldoende om te vragen of de andere teams soortgelijke antwoorden hadden en verder te gaan met de les.
- Geef voor Denken-Delen-Uitwisselen de leerlingen een specifieke taak. Bijvoorbeeld: "Jullie hebben 10 seconden en ik wil dat jullie met twee praktische oplossingen komen voor het probleem".
- Vergeet het gebruik van complete zinnen niet waar nodig is.
- Correcte, goed onderbouwde, duidelijk uitgelegde antwoorden worden verwacht wanneer leerlingen hun ideeën delen. Stel vragen en maak gebruik van modeling om leerlingen te laten begrijpen wat nodig is. Bijvoorbeeld: "Vertel hoe Jesse zich voelt en welke bewijzen uit de tekst je hiervoor hebt."
- Als de antwoorden niet van voldoende niveau zijn, moet je nagaan of de leerlingen wel genoeg tijd hadden om na te denken en te discussiëren, maar ook of de vraag niet te moeilijk was.

- Om gevarieerde antwoorden te krijgen, moet je variëren in je vraagstelling. Vraag de andere teams te reageren op de antwoorden en vraag bijvoorbeeld of ze het ermee eens zijn.
- Luister naar maatjes en teams tijdens het bespreken, dit biedt belangrijke aanwijzingen van de kwaliteit van de samenwerking en hoe goed ze de opdrachten begrijpen.

Bronnen

- Posters: 'Hoe werken we samen?', 'Denken-Delen-Uitwisselen' en 'Genummerde Hoofden'
- Implementatielijst eerste fase
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Gebruikswijzer Wings

11. Leerkrachten stellen hun vragen middels complete zinnen en modellen geschikte antwoorden om zo de structuur van het herhalen van een deel van de vraag bij het geven van een antwoord aan te leren.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

Door het herhalen van een deel van de vraag, wordt het denken over het antwoord gestuurd en ondersteund ('scaffolding'). Het gebruik van deze strategie heeft veel impact op het denken, omdat het de communicatie- en taalvaardigheden van leerlingen ontwikkelt en het hun kennis van grammatica en woordenschat vergroot. Bovendien ontwikkelt het de vaardigheid om te schrijven in grammaticaal correcte zinnen. Daarnaast geeft het aan verlegen leerlingen en leerlingen met zwakke taalvaardigheden een manier waarop ze kunnen beginnen met het beantwoorden van een vraag en dit vergroot het zelfvertrouwen.

- Geef leerlingen de mogelijkheid om in complete zinnen te antwoorden. Als een leerling alleen het antwoord geeft, maar de vraag niet herhaalt, doe dit dan voor en laat de leerling de complete zin herhalen. Waardeer het spreken en schrijven in complete zinnen.
- Wanneer de leerkracht een vraag stelt, moet de leerkracht een deel van de vraag herhalen voor het antwoord. Bijvoorbeeld wanneer de leerkracht vraagt: "Wat kreeg Jack in ruil voor zijn koe?", dan begint het antwoord altijd met "Jack kreeg in ruil voor zijn koe ...". De leerkracht zal dit modelen totdat het voor de leerlingen routine is geworden. Leerlingen moeten ook tijdens maatjesoverleg gestimuleerd worden om te spreken in complete zinnen; hun antwoord moet geformuleerd worden als een complete en grammaticale correcte zin.
- **Leerlingen zullen na een tijd automatisch in complete zinnen antwoorden waarin een deel van de vraag herhaald wordt. Zinsconstructies zullen ook verbeteren en bewijs voor verbeterde (geschreven) zinnen kan worden gebruikt ter indicatie van vooruitgang.**

Tips

- Gebruik bij elke vraag die je stelt het kerndeel van de zin (sleutelwoorden), wees hierin consistent anders zullen leerlingen niet begrijpen wat er van hen verwacht wordt.
- Accepteer dat het tijd kost, maar houd de strategie vol. De benodigde herhaling van sleutelwoorden zal tijd kosten en kan het tempo van de les verlagen, maar het levert op de lange termijn veel op.
- Vergeet de leerlingen niet te waarderen met punten wanneer zij in complete zinnen spreken.
- Wanneer leerlingen over minder goede taalvaardigheden beschikken kan het langer duren voordat zij de complete zin herhalen.

Bronnen

- Posters: 'Hoe werken we samen?', 'Denken-Delen-Uitwisselen' en 'Genummerde Hoofden'
- Implementatielijst eerste fase
- Handleidingen M3 en E3 en handleidingen bij de leesboeken B4 en M4, onderdeel 'Correcte en complete zinnen'

12. Leerkrachten gebruiken nummers (GH) en/of ijslollystokjes met namen om te kijken tot welke antwoorden het team is gekomen en iedereen in het team is hier goed op voorbereid.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
------------------	------------------	--------------------

Samenwerkend leren hanteert een 'geen handopsteken om vragen te beantwoorden'-beleid. Leerlingen worden willekeurig gekozen om vragen te beantwoorden zodat alle leerlingen een gelijke kans hebben om uitgekozen te worden. Leerlingen weten hierdoor dat zij op elk moment gevraagd kunnen worden om antwoord te geven op een vraag. Consistent gebruik van modeling, overleg met een maatje, het waarderen van goed leergedrag en het gebruik van Genummerde Hoofden/ijslollystokjes zorgen ervoor dat leerlingen aandachtig bij de taak blijven.

- Schrijf de naam van iedere leerling op een ijslollystokje en doe deze in een pot. Kies een leerling door willekeurig een stokje te pakken uit de pot.
- Gebruik in E3 t/m Plus twee potten. In één van de potten stop je ijslollystokjes met namen van de teams en in de andere pot ijslollystokjes met de nummers 1-5 (het aantal leerlingen per team). Alle leerlingen in een team moeten genummerd worden van 1-4 (of 5). Wanneer je het antwoord op een vraag wil horen pak je willekeurig een ijslollystokje voor het team en daarna een ijslollystokje met een nummer voor de leerlingen binnen het team.
- Leerlingen zullen gefocust blijven en leren om na te denken over een antwoord.

Tips

- Leerlingen moeten bij elke opdracht eerst de tijd krijgen om na te denken en hun antwoord met het maatje te bespreken.
- Het is belangrijk dat de leerlingen zien dat je niet kijkt naar de namen op de ijslollystokjes wanneer je er één pakt.
- Wanneer een leerling een vraag heeft beantwoord, is het belangrijk dat hij of zij ziet dat het ijslollystokje met zijn of haar naam erop terug wordt geplaatst in de pot. Zo weten de leerlingen dat er een kans is dat hun naam opnieuw wordt getrokken. Wanneer dezelfde naam vijf keer uit de pot wordt gehaald beantwoordt deze leerling vijf keer een vraag. Op deze manier verliezen leerlingen niet hun focus en aandacht tijdens de les.

Bronnen

- Pot ijslollystokjes met daarop de namen van de leerlingen
- Pot ijslollystokjes met daarop de teamnamen
- Pot ijslollystokjes met daarop de nummers 1 -4 (of 5)
- Implementatielijst eerste fase
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Gebruikswijzer Wings

13. 'Vraag Drie voor Mij' wordt door leerkrachten gebruikt om de onderlinge betrokkenheid en ondersteuning van de leerlingen in de teams te bevorderen. Het brengt effectief leren van leeftijdsgenoten tot stand en zorgt voor meer zelfstandigheid en uitgestelde aandacht.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

'Vraag Drie voor Mij' is een strategie met als doel kinderen niet lang op de leerkracht te laten wachten. Daardoor verspillen leerlingen niet te veel tijd wanneer zij niet zelfstandig uit een taak komen. In plaats van te wachten op de leerkracht moeten leerlingen groepsgenoten/teamleden om hulp vragen. Hierdoor neemt de tijd waarin leerlingen bezig zijn met schooltaken significant toe en het ontwikkelt 'peer teaching'.

- Maak voorafgaand aan een taak duidelijk aan de leerlingen, dat wanneer zij vragen hebben, ze eerst drie teamleden om hulp moeten vragen. In de teams wordt eerst het eigen maatje gevraagd en daarna de andere teamleden.
- Houd standvastig vast aan de regel. Wanneer een leerling een vraag stelt moet je altijd vragen of hij/zij drie teamleden om hulp heeft gevraagd. Wanneer de leerling dit niet heeft gedaan, moet je aangeven dat hij/zij dit alsnog moet doen.
- Pas wanneer de leerling niet voldoende hulp krijgt van drie andere teamleden, help je de leerling.

Tips

- Consistentie is heel belangrijk in dit geval, vooral in het begin van het jaar. Als de strategie geen stand lijkt te houden, focus je dan bewust op het blijven stellen van de vraag: "Heb je drie anderen voor mij gevraagd?" Na verloop van tijd zal de herhaling van deze vraag de norm bepalen en versterken.
- Het kan effectief zijn om de vraag op het bord te zetten ter herinnering.
- Een andere mogelijke manier om de strategie door te voeren is om er een wekelijks samenwerkdoel van te maken en punten voor de samenwerkvaardigheid 'Help elkaar' toe te kennen wanneer teams zich hieraan houden.
- Wanneer volume een probleem is, focus je dan op ontwikkeling van gepaste volumeniveaus, bijvoorbeeld door het oefenen van een binnen- en buitenstem. Een laag, doelbewust fluisteren moet hoorbaar zijn wanneer leerlingen aan het werk zijn.
- Geef punten voor 'Help elkaar' wanneer leerlingen zich houden aan 'Vraag Drie voor Mij'.

Bronnen

- Stemthermometer (website Success for All - materialen Samenwerkend leren)
- Poster: 'Hoe werken we samen?'
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

14. Spreektijd van leerlingen is gelijk aan, of meer dan spreektijd van leerkracht.
Iedere leerling moet betrokken zijn in maatjes-/teamdiscussies als spreker of actieve luisteraar gedurende de helft van de lestijd.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
------------------	------------------	--------------------

Leerkrachten zijn over het algemeen praters! Een probleem dat zich hierbij kan voordoen is dat leerlingen het moeilijk kunnen vinden om zich te concentreren en effectief te luisteren, zeker in het geval van jonge kinderen door hun korte concentratieboog. Bij het samenwerkend leren stimuleert de leerkracht leerlingen om actief te participeren in het leerproces door gebruik te maken van maatjes- en teamdiscussies. Hierdoor is de rol van de leraar vaak faciliterend ten aanzien van het leerproces.

- Leerkrachten moeten proberen slechts 15 minuten per uur klassikaal les te geven.
- Leerkrachten moeten voortdurend modellen, begeleiden, ondersteunen en expliciet lesgeven, maar daarnaast moeten zij ook aandacht hebben voor maatjes- en teamdiscussies en samenwerking.
- Leerlingen moeten ten minste de helft van de lestijd betrokken zijn bij discussies met maatjes of teamleden.

Tips

- Het zal tijd kosten voordat je gewend bent aan het neerleggen van het leerproces bij de maatjes en teams. Je vaardigheid bij het inzetten van het samenwerkend leren bij het leerproces zal toenemen wanneer je vooruitgang ziet in de samenwerkvaardigheden van de leerlingen.
- Reflecteer op jezelf! Denk na over de lengte van je instructies. Was alles wat je genoemd hebt nodig? Was er genoeg tijd voor maatjes-/teamdiscussies? Waren de leerlingen de hele tijd gefocust? Was jij als leerkracht gefocust op de leerdoelen en ben je hier niet onnodig van afgeweken?
- Een goede planning van de les is erg belangrijk. Wees gefocust op wat je de leerlingen wilt leren en hoe je dit wilt bereiken. Probeer zo min mogelijk elementen toe te voegen, mocht je dit toch willen doen bedenk hier dan creatieve manieren voor. Als je bijvoorbeeld leerlingen extra uitleg wilt geven over onbekende woorden, dan kan het gebruik van video's en foto's een manier zijn om dit in een zo kort mogelijke tijd te doen.
- De kwaliteit van een les moet je beoordelen aan de hand van betrokkenheid van de leerlingen tijdens het leerproces en de vooruitgang van leerlingen en niet aan de hand van de tijd die je als leerkracht klassikaal spreekt.
- Houd de tijd die je klassikaal spreekt in de gaten. Veel leerkrachten spreken langer klassikaal dan dat ze zelf denken. Ook kun je iemand je les laten observeren en vragen of diegene je spreektijd wil bijhouden.

Bronnen

- Stemthermometer (website Success for All - materialen Samenwerkend leren)
- Poster: 'Hoe werken we samen?'
- Time-timer/stopwatch

15. Leerkrachten geven de ruimte voor maatjes- en teamgesprekken om zo het beheersen van de leerdoelen te bevorderen.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

Deze overlegvorm kan lijken op de eerdergenoemde samenwerkvormen Maatje-Praatje, Denken-Delen-Uitwisselen en Genummerde Hoofden, maar er is een significant verschil. De focus hier is hoe goede maatjes- en teamgesprekken ervoor kunnen zorgen om de leerdoelen onder de knie te krijgen. Deze overlegvorm geeft de maatjes/teams de mogelijkheid om door te praten naast het gebruik van DDU/GH en de klassikale uitwisseling. Bij letterlijk elke vraag kunnen maatjes- en teamgesprekken ingezet worden om antwoorden te bespreken.

- Zorg ervoor dat de leerdoelen van de les duidelijk zijn voor de leerlingen. Bij de kleutergroepen kunnen dit hele simpele doelen zijn ("houd je potlood goed vast"), maar ze moeten hoe dan ook expliciet zijn.
- Zorg ervoor dat maatjes- en teamgesprekken worden gebruikt om de antwoorden op iedere vraag te bespreken.
- Zorg ervoor dat vragen zich focussen op ontwikkeling van de vaardigheden in de leerdoelen van de les.
- Het moet duidelijk zijn tijdens de les dat:
 - leertaken bestaan uit een geschikte hoeveelheid uitdaging.
 - alle kinderen de taken succesvol moeten kunnen voltooien.
 - er bewijs moet zijn dat de leerdoelen bereikt zijn.
 - leerlingen evenveel of meer praten dan leerkrachten.

Tips

- Bereid vragen en discussiepunten voor maatjes en teams van tevoren voor op basis van de kennis die je hebt over het huidige niveau van leerlingen ten aanzien van hun begrip van de leerdoelen.
- Verander vragen en discussiepunten eventueel tijdens het evalueren van de antwoorden en reacties van leerlingen in de les.
- Wanneer leerlingen met maatjes of in teams werken en je algemene misopvattingen opmerkt kan het handig zijn om dit klassikaal te bespreken, gebruik voor meer aandacht en effectiviteit het stiltegebaar hiervoor.
- Zorg ervoor dat er een juiste balans is tussen de spreektijd van de leerkracht en leerling.
- Wanneer je opmerkt dat een bepaalde leerling veel moeite heeft met een taak, moet je ervoor zorgen dat de rest van het team aandacht besteedt aan de zorg over het begrip van dit teamlid. Wanneer dit op een juiste manier wordt gedaan moeten er punten worden gegeven aan het team.
- Als het nodig is kan de leerkracht extra ondersteuning bieden aan teams met zwakkere leerlingen, maar dit moet de samenwerking niet onderuithalen.

Bronnen

- Time-timer/stopwatch

16. Leerlingen gebruiken spiekbrieven om elkaar te helpen bij het (begrijpend) lezen.

M6 t/m Plus

- Alle maatjes gebruiken spiekbrieven om elkaar te helpen tijdens het lezen.
- De spiekbrieven zijn toegankelijk voor alle leerlingen (voldoende exemplaren in de teambak).
- Alle leerlingen zijn bekend met de strategieën op de spiekbrieven.
- Verwachtingen voor het gebruik van strategieën zijn duidelijk voor de leerlingen.
- De leerkracht herinnert de leerlingen eraan om de spiekbrieven regelmatig te gebruiken.

Tips

- Model het gebruik van een spiekbrief.
- Observeer of de spiekbrieven worden gebruikt tijdens het lezen.
- Beloon het gebruik van de spiekbrieven met punten.

Bronnen

- Aantekeningen van de observatie
- Spiekbrieven
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

Bijlage 3 - Toelichtingen en tips bij de tweede fase van implementatie

17. Nadat leerlingen met maatjes of teams hebben overlegd (DDU/GH), volgt klassikale uitwisseling waarbij leerlingen willekeurig worden geselecteerd om het maatjesduo of team te vertegenwoordigen. Teampunten worden toebedeeld en successen worden gevierd.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

- De leerkracht selecteert leerlingen willekeurig om het maatjesduo/team vertegenwoordigen.
- De leerkracht motiveert leerlingen om de teamideeën te delen.
- De leerkracht benadrukt de verantwoordelijkheid van het team voor het succes van elke leerling.
- De feedback van de leerkracht verbindt de kwaliteit van het antwoord van een leerling met de voorbereiding van het team op de klassikale uitwisseling.
- De leerkracht waardeert een goede samenwerking altijd met het geven van teampunten.
- Teams weten hoe en waarom ze de punten hebben verdiend.
- Alle teams krijgen gedurende de week de mogelijkheid om geselecteerd te worden tijdens de klassikale uitwisseling (door de willekeurig gegeven beurten).

Tips

- Observeer regelmatig de kwaliteit van het samenwerken tijdens het maatjes-/teamoverleg. Bekijk eventueel ook de teamlijsten om te zien met welke samenwerkvaardigheid dit team moeite heeft.
- Kijk naar de scorelijst weektoetsen, individuele cijferlijsten (DIA-toetsen/Cito): waar hebben de leerlingen moeite mee? Bespreek met het team wat de volgende stap is die dit team moet nemen. Overleg met het team wat leerlingen die bepaalde onderdelen wel beheersen kunnen doen om het team verder te helpen.
- Kijk naar de mate waarin de ijslollystokjes met namen en nummers ingezet worden bij het geven van willekeurige beurten.

Bronnen

- Teamlijsten, scorelijst weektoetsen, individuele cijferlijsten
- Implementatielijst eerste en tweede fase
- Aantekeningen van de observatie
- Pot ijslollystokjes met daarop de namen van de leerlingen
- Pot ijslollystokjes met daarop de nummers 1 t/m 4 (of 5)
- Posters: 'Hoe werken we samen?', 'Denken-Delen-Uitwisselen' en 'Genummerde Hoofden'
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

18. Tijdens klassikale uitwisseling vatten leerkrachten samen, tackelen ze misconcepties of onjuistheden en zetten ze aan tot denken door gerichte vragen te stellen.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

- De leerkracht gebruikt tijdens klassikale uitwisseling opmerkingen die gedeeld zijn door willekeurig geselecteerde leerlingen om een overzicht te geven van belangrijke punten die leiden tot beheersing van lesdoelen.
- De leerkracht gebruikt klassikale uitwisseling om te bespreken wat voor bijzonderheden/zorgen hij/zij heeft opgemerkt tijdens de teamdiscussie.
- De leerkracht breidt het denken van leerlingen uit met bedachtzame vragen die analyse, synthese en evaluatie vereisen.
- De leerkracht vat het lesbegrip van leerlingen samen en corrigeert het.
- De leerkracht gebruikt klassikale uitwisseling voor instructiedoeleinden, terwijl de focus blijft op de leerling en op de resultaten van het overleg in het team.

Tips

- Observeer regelmatig de kwaliteit van het samenwerken tijdens het maatjes-/teamoverleg. Bekijk eventueel ook de teamlijsten om te zien met welke samenwerkvaardigheid dit team moeite heeft.
- Stel vragen aan het team om tot de kern van het probleem te komen.
- Geef ruimte om de ideeën en zorgen - die ontstaan zijn tijdens een teamoverleg - uit te wisselen met de groep en laat de andere teams tips en tops geven. Model eventueel goede samenwerkvaardigheden.
- Vat steeds hardop goede ideeën/antwoorden samen die door een team gegeven worden en verbind hier het geven van teampunten aan.

Bronnen

- Eventuele aantekeningen van de observatie
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

19. Tijdens klassikale uitwisseling vragen leerkrachten aan leerlingen om succesvol en onsuccesvol gebruik van de strategieën te delen, zoals verhelderen, vraag & antwoord, voorspellen en samenvatten.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
------------------	--------------------

- Na het duolezen en overleg in het team, vraagt de leerkracht teams om een voorbeeld van strategiegebruik te noemen.
- Leerlingen delen voorbeelden van succesvol strategiegebruik binnen hun team.
- Leerlingen delen voorbeelden van onsuccesvol strategiegebruik binnen hun team en hoe dit is opgelost d.m.v. klassikale uitwisseling (bijvoorbeeld door het krijgen van feedback van andere teams).
- Feedback van de leerkracht stimuleert teams om elk teamlid te ondersteunen bij het behalen van beheersing van strategieën.
- Teams worden beloond met punten als ze verslag doen van strategiegebruik.
- De leerkracht moedigt leerlingen aan om het gebruik van spiekbrieven te delen tijdens klassikale uitwisseling.

Tips

- Observeer regelmatig de kwaliteit van het samenwerken tijdens het maatjes-/teamoverleg. Bekijk eventueel ook de teamlijsten om te zien met welke samenwerkvaardigheid dit team moeite heeft.
- Creëer een veilige omgeving voor het verslag doen van onsuccesvol strategiegebruik. Waardeer de durf en eerlijkheid van leerlingen hardop. Model vervolgens hoe de leerlingen de juiste strategie op een succesvolle manier kunnen inzetten.
- Blijf de groep uitdagen. Als er geen onopgeloste uitdagingen meer zijn, kan het zijn dat het lesmateriaal te makkelijk is of dat een strategie al beheerst wordt.

Bronnen

- Spiekbrieven
- Werkschriften/teamboekjes
- Teamlijsten, scorelijst weektoetsen, individuele cijferlijsten
- Implementatielijst eerste en tweede fase
- Eventuele aantekeningen van de observatie
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

20. Leerkrachten stimuleren en motiveren leerlingen om het samenwerken te verbeteren door het gebruik van teampunten.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

- M3 t/m E5: de leerkracht kiest een samenwerkdoel voor verbetering per week.
- M6 t/m Plus: teams geven hun samenwerkdoel voor verbetering aan per les/week.
- De punten behorende bij de doelen worden opgeschreven op teamlijsten.
- Leerlingen evalueren hun scores op de teamlijsten om nieuwe doelen te stellen die ze direct kunnen verbeteren.
- De leerkracht helpt leerlingen om hun prestaties te overdenken en te begrijpen hoe de scores aan elkaar gerelateerd zijn (goede teamprestaties op begrijpend leesvragen zouden moeten leiden tot goede individuele begrijpend leesprestaties).
- Motivatie voor het stellen van doelen kan beginnen met een focus op het behouden van goede teamresultaten.
- De leerkracht begeleidt leerlingen stapsgewijs met het stellen van doelen ter ondersteuning van de prestaties op lange termijn.

Tips

- Plan observaties als de leerlingen hun scores evalueren en nieuwe doelen stellen.
- Registreer de behaalde doelen.
- Laat de teams de behaalde doelen bewijzen.

Bronnen

- Teamboekjes en teamlijsten
- Leerkrachtregistratie behaalde doelen
- Diploma's (M3 en E3)
- Implementatielijst eerste en tweede fase
- Eventuele aantekeningen van de observatie
- Poster: 'Hoe werken we samen?'
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

21. De leerkrachten modelen de vaardigheden die nodig zijn om aan de slag te kunnen samen met andere leerlingen.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

- Leerlingen worden aangemoedigd en geholpen om de verantwoordelijkheid te nemen om voor zichzelf te zorgen tijdens dagelijkse routines.
- Leerkrachten plannen en modelen activiteiten waarbij kinderen samen moeten werken.

Tips

- Model strategieën en samenwerkvaardigheden gedurende de hele les:
 - verplaats je in het denkproces van de leerling
 - denk hardop vanuit de ik-vorm
 - houd het kort, beperk wat je zegt
 - zeg waarom je iets denkt: leg een relatie met de tekst
- Spreek verwachtingen uit gedurende de hele les.
- Bespreek de samenwerkvaardigheden nogmaals met de leerlingen.
- Maak gebruik van collegiale consultatie en observeer het modelen van de leerkracht.

Bronnen

- Implementatielijst eerste en tweede fase
- Handleidingen bij de leesboeken
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

22. Leerkrachten faciliteren maatjes-/teamdiscussies en leerling interacties door herhaling van de opdracht, het stellen van vragen, het uitbreiden van de vragen en het uitdagen van teams om de diepte van de discussie te vergroten en individuele vooruitgang te garanderen. Belangrijk hierbij zijn de kwaliteit van de discussie, uitdagende vragen en het benadrukken van de meerwaarde van samen tot een oplossing te komen.

Groep 1/2	M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-----------	-------------

Leerkrachten vragen zich soms af wat hun rol is wanneer er in duo's of teams wordt gewerkt. De rol van de leerkracht is actief te ondersteunen of de leervooruitgang te stimuleren en te maximaliseren.

- Dit is een goede gelegenheid om de leervaardigheden en feitelijke kennis en vaardigheden van leerlingen te beoordelen.
- Het niveau van maatjes- en teamdiscussies kan verbeterd worden door inmenging van de leerkracht. Hierbij kan men denken aan het stellen van sleutelvragen en de leerlingen eraan te herinneren om bepaalde vaardigheden te gebruiken voor het maken van connecties.
- De leerkracht neemt vaak deel aan maatjes- en teamdiscussies, maar moet dit niet overnemen en 'les gaan geven'.
- Leerlingen zullen de leerkracht niet snel vragen stellen vanwege het gebruik van de 'Vraag Drie voor Mij'-strategie. Zij kunnen wel de leerkracht betrekken in de discussie en luisteren naar de adviezen en aanwijzingen die de leerkracht biedt.

Tips

- Wanneer de leerkracht van mening is dat er een algemeen punt besproken moet worden dat van toepassing is voor de hele groep, dan kan de leerkracht door middel van het stiltegebaar de aandacht van leerlingen krijgen en dit bespreken voor een succesvol verloop van de taak.
- Leerkrachten moeten zich geen zorgen maken om het feit dat zij niet voor de groep staan en klassikaal lesgeven. De kwaliteit van de les wordt immers bepaald door de vooruitgang en de taakgerichtheid van de leerlingen.
- Vergeet niet om erkenning uit te spreken en punten te geven wanneer leerlingen goed bezig zijn met de taak.
- Dit is een goede gelegenheid om per team verbeterpunten en focuspunten te bespreken en de manieren waarop dit te bereiken is. Het kan gaan om teams die problemen ervaren, maar ook om teams die het goed doen en naar hogere doelen en vaardigheden toe kunnen werken.
- Geluidsoverlast kan een probleem zijn. Een bewust gebruik van een 'overlegstem' moet te horen zijn in de groep. Wanneer het te stil is kan dit juist duiden op weinig discussies. Wanneer er sprake is van geluidsoverlast kan de leerkracht bespreken wat een juist volume is voor het overleg met maatjes en teams.
- Leerkrachten moeten de problemen die zij tegen kwamen eerlijk bespreken met de groep (problemen moeten wel als algemene punten worden besproken en niet specifiek gericht op een team of individu). De leerkracht kan vervolgens modellen hoe leerlingen kunnen verbeteren in een bepaalde vaardigheid of om vooruitgang te boeken in leergedrag. Het gebruik van modeling maakt het voor de leerlingen duidelijker om te begrijpen hoe zij hun vaardigheden kunnen verbeteren.

- Tijdens de evaluatie van een maatjes-/teamdiscussie moet de leerkracht verwijzen naar specifieke discussiepunten, inventieve ideeën vieren en deze gebruiken om verdere discussie te stimuleren.

Bronnen

- Poster: 'Hoe werken we samen?'
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

23. Leerlingen spreken in volledige zinnen met details wanneer ze antwoord geven op vragen van leerkrachten.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
------------------	--------------------

- De antwoorden van leerlingen zijn geformuleerd in volledige en uitgebreide zinnen.
- Ja/nee antwoorden worden gegeven met details en onderbouwingen.
- Wanneer antwoorden van leerlingen onvolledig zijn, dan worden deze uitgebreid met hulp en ondersteuning van de leerkrachten.

Tips

- Geef ruimte om het spreken in volledige zinnen te oefenen binnen maatjesduo/team d.m.v. DDU/GH.
- Beloon het antwoorden in een volledige zin steeds met punten.
- Model het spreken en antwoord geven in volledige zinnen.

Bronnen

- Implementatielijst eerste en tweede fase
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus
- Handleidingen M3 en E3 en handleidingen bij de leesboeken B4 en M4, onderdeel 'Correcte en complete zinnen'

24. Maatjes ondersteunen elkaar op een effectieve manier wanneer ze moeilijke woorden tegenkomen. Maatjes praten met elkaar over de inhoud van het verhaal.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-------------

- Maatjes verdelen de beurten tijdens het hardop lezen en het navertellen van het verhaal.
- Maatjes zijn in staat elkaar te helpen en suggesties te geven voor strategieën.
- Leerlingen zijn elkaar routinematig aan het navertellen wat ze hebben gelezen.
- Maatjes gebruiken strategieën om moeilijke woorden aan elkaar uit te leggen.

Tips

- Observeer tijdens het duolezen een aantal maatjes. Als er zich geen moeilijkheden voordoen tijdens het lezen, vraag de leerlingen dan hoe ze te werk gaan als er zich een moeilijkheid voordoet.
- Kijk hoe maatjes elkaar helpen (hints, modellen, etc.). Geef hiervoor punten en benoem deze voorbeelden bij de klassikale uitwisseling/afsluiting van de les.

Bronnen

- Implementatielijsten eerste en tweede fase
- Spiekbrief 'Verhelderen'
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

25. Leerlingen maken gebruik van tips en tops om hun eigen leerprestaties te verbeteren (leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, gebruik van strategieën, woordenschat, begrijpend lezen en het samenwerken).

M6 t/m Plus

- Leerlingen begrijpen de criteria waaraan ze moeten voldoen.
- Teamgenoten geven elkaar effectieve suggesties om hun antwoorden te verbeteren.

Tips

- Observeer de leerlingen tijdens het samenwerken.
- Model strategieën die leerlingen kunnen gebruiken om hun leerprestaties te verbeteren.
- Geef ruimte aan de teams om elkaar tips en tops geven.
- Creëer een veilige omgeving voor het geven van tips en tops. Waardeer de durf en eerlijkheid van leerlingen hardop.
- Model hoe de leerlingen het geven van tips en tops op een succesvolle en respectvolle manier kunnen inzetten.

Bronnen

- Spiekbrieven
- Afvinklijst schrijfopdracht

26. Leerlingen zijn betrokken in uitdagende discussies, waarin ze bewijzen leveren vanuit de tekst om hun antwoord te ondersteunen. Bij schrijven: leerlingen geven

doordachte reacties gedurende het bespreken van de geschreven tekst.

M6 t/m Plus

- Alle leerlingen zijn betrokken bij de teamdiscussies.
- Leerlingen dagen elkaar uit om hun denkstappen te verwoorden.
- Leerlingen verwachten van elkaar dat ze bewijs leveren vanuit de tekst.
- Leerlingen breiden hun discussies uit met vragen en geven elkaar bedachtzame antwoorden.
- Met minimale inbreng van de leerkracht slagen leerlingen erin om door discussies hun begrip van de tekst uit te breiden of om geschreven teksten te verbeteren.

Tips

- Observeer het samenwerken
- Model hoe een teamdiscussie meer diepgang kan krijgen door vragen te stellen en je idee uit te leggen en door bewijzen aan te leveren uit de tekst.
- Geef punten voor het toepassen van de samenwerkvaardigheid 'Leg je idee uit en stel vragen'.
- Laat leerlingen vertellen over hun teamdiscussies:
 - Door te laten beschrijven wat er gebeurt als een teamdiscussie heel goed gaat.
 - Door te laten beschrijven hoe hun teamdiscussie kan worden verbeterd.
 - Door te laten beschrijven hoe teamdiscussie kan leiden tot meer begrip en betere schrijfvaardigheden.

Bronnen

- Poster: 'Hoe werken we samen?'
- Gebruikswijzer Wings
- Handleiding Samenwerkend leren M3 t/m Plus

27. Leerlingen gebruiken een afvinklijst om elkaar feedback te geven tijdens het schrijfproces.

B4 t/m E5	M6 t/m Plus
------------------	--------------------

- Alle maatjes gebruiken de afvinklijst/het stappenplan om elkaar te helpen bij het schrijven.
- Verwachtingen voor het gebruik van de afvinklijst zijn duidelijk voor de leerlingen.
- De leerkracht herinnert de leerlingen eraan om de afvinklijst te gebruiken.

Tips

- Bekijk voorafgaand aan de schrijfofdracht de afvinklijst op het digibord.
- De leerlingen controleren na het schrijven van de kladversie hun werk met de afvinklijst.
- Observeer of de afvinklijst gebruikt wordt tijdens het schrijven.
- Controleer of het werk voldoet aan de punten op de afvinklijst. Evalueer de schrijfofdracht aan het einde van de les en bespreek of de schrijfofdracht aan alle punten van de afvinklijst voldoet.

Bronnen

- Aantekeningen van de observatie
- Afvinklijst schrijfofdracht
- Werkschriften/teamboekjes

28. Leerlingen weten op welk niveau ze lezen en kunnen vertellen wat ze moeten doen om hun leesprestaties te verbeteren.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
------------------	--------------------

- Leerlingen praten met elkaar over hun leesniveau en over wat ze moeten doen om zich te verbeteren.
- Leerlingen weten of ze op, onder of boven het verwachte leesniveau presteren.
- Leerlingen laten zien dat ze het gevoel hebben dat ze zelf inbreng hebben in hun eigen leren.
- Leerlingen delen reflecties of beschrijvingen over hun eigen groei, zoals verbeterde leesprestaties etc. Ze kunnen wellicht benoemen welke vaardigheden hun helpen om de beste prestaties te behalen.

Tips

- Praat met leerlingen over hun leesniveau. Bespreek hoe ze weten op welk niveau ze lezen en op welke manier ze hun leesvaardigheid kunnen verbeteren. Noteer de bevindingen.
- Plan na een paar weken opnieuw een gesprek in met leerlingen en bespreek op welke manier de leerlingen aan hun doelen hebben gewerkt. Noteer de bevindingen en evalueer het leerproces.

Bronnen

- Aantekeningen van de gesprekken
- Resultaten individuele leestoetsen

29. Leerlingen weten op welk niveau ze schrijven en kunnen vertellen wat ze moeten doen om hun schrijfprestaties te verbeteren.

M3 t/m E5	M6 t/m Plus
-----------	-------------

- Leerlingen praten met elkaar over hun schrijfniveau en over wat ze moeten doen om zich te verbeteren.
- Leerlingen weten of ze op, onder of boven het verwachte schrijfniveau presteren.
- Leerlingen praten over de inzet van de afvinklijst om hun schrijfprestaties te verbeteren.
- Leerlingen delen reflecties of beschrijvingen over hun eigen groei, zoals verbeterde schrijfprestaties etc. Ze kunnen wellicht benoemen welke vaardigheden hun helpen om de beste prestaties te behalen.

Tips

Praat met leerlingen over hun schrijfniveau. Bespreek hoe ze weten op welk niveau ze schrijven en op welke manier ze hun schrijfvaardigheid kunnen verbeteren. Noteer de bevindingen.

- Plan na een paar weken opnieuw een gesprek in met leerlingen en bespreek op welke manier de leerlingen aan hun doelen hebben gewerkt. Noteer de bevindingen en evalueer het leerproces.

Bronnen

- Aantekeningen van de gesprekken
- Afvinklijst schrijfofdracht

Disclaimer

De inhoud van deze handleiding is het werk van Success for All - Nederland medewerkers van het GION, Rijksuniversiteit Groningen. De inhoud hiervan is vertrouwelijk en mag alleen gebruikt worden door scholen en leerkrachten die toestemming hebben vanuit Success for All - Nederland om met het programma te werken.
